

Àfihàn agbára èṣù nínú àṣàyàn ewi ajẹmẹṣù

The Reflection of Èṣù's Power in the Selected Èṣù-Related Poetry

Taofiq SA'ADU, Ph.D *

ORCID iD <https://orcid.org/0009-0000-1708-2805>

ÀṢAMỌ

Isé yíi ẹ ẹfihàn agbára Èṣù nínú ewi ajẹmẹṣù. Isé yíi tún ẹ itúpalẹ bí agbára Èṣù ti ẹ jẹyọ nínú àṣàyàn ewi-ajẹmẹṣù pàápàá jùlọ ẹṣẹ-lfá. A ẹ ẹyí pẹlú èrò láti ẹláyé àgbékalẹ àti àkóónú ewi ajẹmẹṣù gégé bí ó ti ẹ wà nínú ẹṣẹ lfá àti àláyé nípa àbùdá agbára Èṣù. Abala méjì ọ̀tọ̀tọ̀ ní ọgbọn ẹṣẹwádíí tí a ló nínú ẹṣẹ yíi. Abala àkókó ní a ti ẹ ifọ̀rọ̀wáńi-lẹnu-wò fún àwọn Babaláwo, àwọn olùsìn Èṣù àti àwọn apohùn ibílé ní ipínlẹ Ọṣun àti Ọyọ. Ídí tí a fi ẹ àṣàyàn ipínlẹ wònyí ní pé, ibẹ ní a ti lẹ rí àwọn ilú ẹṣẹ̀náyé tí a ti lẹ rí ewi ajẹmẹṣù gbà ní ẹkúnrẹrẹ. Ní abala kejì ọgbọn ẹṣẹwádíí yíi ní a ti yẹ ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àwọn iwé tí ó wúlò fún ẹṣẹ iwádíí yíi wò bí i; àwọn iwé lfá, átíkù inú jónà àti itàkùn àgbáyé. Àwọn àkójo-èdè-fáyewò wònyí ní a ẹ itúpalẹ wọn pẹlú tíọ̀rì àbùdá oníbejì. Àbájáde ẹṣẹ yíi fi Èṣù hàn gégé bí Ọ̀rìṣà ti ó lágbara àyínike àti àyínnipadà, tí ó sì rí pè fún idájọ̀ ọ̀dodo àti àyípadà rere. dípò ojú aṣẹbí tí àwọn ẹ̀sìn àjẹjì fi wò ó. Isé yíi ẹ afíkún imọ̀ tí ó ti wà nílẹ̀ tẹlẹ̀ lórí lítírẹ̀ṣọ̀ alohùn Yorùbá, imọ̀ abínibí Yorùbá àti láti ẹ àtunṣe sí èrò àti ẹgbàgbọ̀ àwọn ẹ̀sìn àjẹjì nípa Èṣù.

KEYWORDS

Èṣù, Èṣẹ-lfá, Lítírẹ̀ṣọ̀ Alohùn Yorùbá, tíọ̀rì ifojú imọ̀-ibára-ẹni-gbé-pọ̀-wo lítírẹ̀ṣọ̀

ABSTRACT

This study examines the reflection of Èṣù's power in the selected Èṣù-related poetry, analyzing how the deity's influence is embedded in the Yoruba oral poetry, most especially lfá literary corpus. The research adopts both primary and secondary sources of data collection. The primary data were obtained through in-depth interviews with lfá priests, Èṣù worshipers and traditional orature in Ọṣun and Ọyọ states, Southwestern Nigeria, to collect Èṣù-related poetry that encapsulates the power and role of Èṣù divinity. Secondary data were gathered from relevant lfá texts, scholarly articles, and online resources. The collected data were transcribed and analyzed within the theoretical framework of binary complementarity, which emphasizes the dual yet interdependent nature of forces in literature, culture, and societal structures. Findings reveal that Èṣù embodies the principle of duality, functioning as both a positive and negative force -an agent of balance, mediation, and transformation within the esu-related poetry, especially lfá literary tradition. This challenges colonial distortions that depict Èṣù as purely malevolent. The study contributes to the discourse on Yoruba oral literature, indigenous knowledge systems, and the nuanced reinterpretation of African religious traditions in contemporary scholarship.

KEYWORDS

Èṣù, Èṣẹ-lfá, lfá divination, Yoruba oral literature, Sociology of literature

* Department Of Yorùbá, Adéyemí Federal University Of Education, ondo, Nigéria, E-mail: taofiqsaadu@gmail.com; saadut@aceondo.edu.ng

Ìfáára

Àkíyèsí fi hàn pé onírúurú Òrìṣà ni Olódùmarè dá tí ó sì fún wọn ní agbára ọ̀tò̀tò̀. Ìwádìí fi hàn pé ọ̀kànlénírinwó (401) ni àwọn Òrìṣà tí ó wà. Lára wọn ni a tí rí àwọn tí ó n ẹ̀ rere àti àwọn ajogun tí wọn n ẹ̀ ibi. Àwọn Òrìṣà tí ó n ẹ̀ rere jẹ́ igba (200) nígbà tí àwọn ajogun náà sì jẹ́ igba (200). Ọ̀kan tí ó lé lórí wọn ni Èṣù, tí ó jẹ́ aláḡàtá láàárín àwọn méjèjì. Ìdì nìyí tí wọn fi gbàgbọ́ pé aṣerere-ṣebi ni Èṣù. Àwọn onímò bi Barber (1990) tako ònkà àwọn Òrìṣà yí, nígbà tí ó sọ pé àwọn Òrìṣà ilẹ̀ Yorùbá pọ̀ ju iye tí ènìyàn lè ẹ̀ ònkà wọn lọ. Alana (2004) pín àwọn Òrìṣà Yorùbá sí ọ̀wọ̀ méta. Àkíyèsí fi hàn pé, lára ipín àkókó àwọn Òrìṣà tí wọn ti wà lódò Olódùmarè lati ipilẹ̀ṣẹ̀ ayé wá, tí Alana (2004) mẹnubà nínú ipínsísòrì rẹ̀ ni ni Èṣù Ọ̀dàrà, Ọ̀rúnmilà, Ọ̀gún, Ọ̀bàtálá àti Sàngó wà. Èyí túbò fi ìdì rẹ̀ múlẹ̀ pé agbà Òrìṣà ni Èṣù. Èrò yíi náà ẹ̀ déédéé pẹ̀lú àwíjare Ọ̀gúnḡwálé (1980:7) tó sọ pé:

Bí a bá tò ó ní sísẹ̀-n-tẹ̀lẹ̀, Èṣù ni igbákejì Èdùmarè. Èṣù ni ọ̀ba àjípè. Ọ̀un kan náà ni à n pè ní Èlẹgbára. Kí á tó bọ Ifá, kí á tó bọ Sàngó, a gbòdò jùba Èlẹgbára. Kí á tó bọ Yemoja, kí á tó bọ ibejì, a gbòdò ta epo sílẹ̀ fún Èṣù.

Àrífàyo wa nínú àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yíi fi Èṣù sí ipò igbákejì Olódùmarè. Bí a bá wo èrò yíi dáadàa, a ó rí i pé ó ẹ̀ déédéé pẹ̀lú ìtàn-ìwáṣẹ̀ nípa Èṣù. Ìwádìí fi hàn pé Èṣù ni ó súnṡò Olódùmarè jù ní ìsálú-ọ̀run. A tún gbọ́ pé Èṣù jẹ́ Òrìṣà tí ó ní ọ̀mìnira, tí ó sì ní ọ̀gbón àrékérekẹ̀ láti ẹ̀ ohunkóhun tí ó bá fẹ́. Ìdì nìyí tí àwọn ènìyàn àwùjọ kan fí gbà á ni igbákejì Olódùmarè. Nítorí náà, a lè sọ pé Èṣù jẹ́ Òrìṣà tí ó gbajúmò jù láàárín gbogbo Òrìṣà yòókù, ó sì ní àwọn olùṣin káàkiri orílẹ̀ àgbáyé.

Ní àwùjọ Yorùbá, onírúurú àwọn Òrìṣà tí a mẹnubà yíi ló wà tí àwọn ènìyàn àwùjọ sì máa n jòsin tàbí tí wọn n rúbọ̀ sí láti fi wá ọ̀júrere wọn fún ohunkóhun tí wọn bá n wá. Odù Ifá Ọ̀ṣà Èṣù (Ọ̀ṣà lóṡùn-ún, Ogbè lóṡì) tí a gbọ́ lẹ̀nu abẹ̀nà imò wa Babaláwo Ifániyọ̀ Àtándá ií ó sàlàyé báyií pé:

Ifá ló lòní
Ifá ló lola
Ifá ló ni ọ̀túnla pẹ̀lú
Èṣù Ọ̀dàrà ló ni ọ̀jọ̀ gbogbo,
Ọ̀rúnmilà ní ọ̀jọ̀ mẹrin lòṡà dá
A díá fún Ọ̀rúnmilà
Ifá ó lọ gba ọ̀jọ̀ wá sílẹ̀ ayé (Babaláwo Ifániyọ̀ Àtándá)

Ohun tí a rí fàyo nínú ìtàn inú àyọ̀lò ẹ̀ṣẹ̀ Ifá ọ̀kẹ̀ yíi fídí rẹ̀ múlẹ̀ pé gbogbo ọ̀jọ̀ ni tí Èṣù. Ìtàn-ìwáṣẹ̀ sọ fún wa pé nígbà tí Ọ̀rúnmilà lọ gba ọ̀jọ̀ lódò Olódùmarè, ọ̀jọ̀ mẹrin ni Olódùmarè kó fún un lóde ọ̀run pé kí gbogbo àwọn ọ̀kànlénírinwó (401) Irúnṡọ̀lẹ̀ tí ó wà lóde ìsáláyé ó pín. Ọ̀bàtálá ló mú ọ̀jọ̀ ọ̀ṣẹ̀, Ọ̀rúnmilà ló mú ọ̀jọ̀ awo, Ọ̀gún ló mú ọ̀jọ̀ Ọ̀gún, nígbà tí Sàngó mú ọ̀jọ̀ jàkúta. Ìtàn sọ pé gbogbo àwọn irinwó (400) Irúnṡọ̀lẹ̀ ni wọn tò ní ọ̀gọ̀gọ̀rún sí èyìn ọ̀kọ̀ọ̀kan àwọn Òrìṣà tí wọn mú ọ̀jọ̀ yíi. Èṣù nikan ni kò tò sẹ̀yìn Òrìṣà kankan. Ó ní àwọn jọ ni gbogbo ọ̀jọ̀ méré̀rẹ̀rin ni, nítorí pé kò sí ọ̀jọ̀ tí ọ̀un Èṣù kò lè ẹ̀ ènìyàn. Kò sì sí ọ̀jọ̀ tí wọn yóò bọ̀ àwọn Òrìṣà yòókù tí wọn kò ní bọ̀ ọ̀un náà. Èyí jẹ́ àbùdá kan gbòògì tí ó sọ Òrìṣà yíi di alágbára láàárín gbogbo ọ̀kànlénírinwó Irúnṡọ̀lẹ̀.

Òrìṣà tí ó lágbara láàárín àwọn Irúnṡọ̀lẹ̀ yòókù ni Èṣù. Ó sì tún ní ipa pàtàkì lórí àwon olùṣin rẹ̀. Nítorí náà, ọ̀pọ̀ ewì alohùn Yorùbá ní ó máa n júwe agbára Èṣù nínú àgbékalẹ̀ wọn, àwon apohùn sì máa n kókó jùba Èṣù láti lè fi imọ̀rírì agbára rẹ̀ hàn kí ó máá baà dà wọn lágbo nù. Ọ̀kan lára ewì alohùn Yorùbá tí ọ̀rò nípa Èṣù ti máa n hánde jù ni ẹ̀ṣẹ̀-Ifá. Yàtò sí pé kò sí Òrìṣà Yorùbá tí Ifá kò sọ̀rò nípa wọn. Sùgbón, ó dà bíi pé, ọ̀rò

nípa Èsù pọ̀ diẹ̀ nínú eṣe-lfá ju ti àwọn Òrìṣa yòókù lọ nítorí pé ibáṣepọ̀ ipilẹ̀ wá láàárín àwọn méjèjì. Yàtò sí pé ó jẹ̀ ọlópàà Olódùmarè, agbẹ̀boyọ̀run, ọ̀n yìí nìkan ni ìtàn tún sọ fún wa pé o mọ̀ ọ̀jù ilẹ̀jà àwọn ajogun, ní ìdí èyí, Èsù ọ̀dàrà ní agbára láti ti ire sí ènìyàn àti àwọn irúnmọ̀lẹ̀ yòókù, bákan náà sì ni ó lè yòhnda kí ibi ó ṣelẹ̀ sí ẹnì tí kò bá fi tiẹ̀ ṣe. Àkíyèsí yìí ṣe déédéé pẹ̀lú èrò Abímbólá (1968) tó sọ pé àwọn ajogun méjọ̀ ni wọn máa ń da ọmọ aráyé láàmú, Èsù Ọ̀dàrà sì ni ọ̀gá wọn nítorí pé ọmọ ọ̀dọ̀ Èsù ni gbogbo àwọn ajogun méjèjọ̀ ń ṣe. Abímbólá (1968:xxi) sọ pé:

lfá fi yé wa wí pé méjọ̀ ni àwọn ajogun. Àwọn méjèjọ̀ náà ni *Ikú, Àrùn, Ọ̀fò, Ègbà, Ọ̀ràn, Èpè, Èwọn, Èṣe*. Gbogbo àwọn ajogun tí a dárúkọ̀ wònyí, ọmọ ọ̀dọ̀ Èsù ni wọn jẹ̀. Àwọn ajogun kò fẹ̀ ire fún àwa ènìyàn bí kò ṣe ibi. Wọn kò fẹ̀ ire fún àwọn Òrìṣa náà nítorí pé àwọn Òrìṣa wà fún irànlọ̀wọ̀ àwa ẹ̀dà. Èsù ló sì jẹ̀ aláàlà fún àwọn ajogun, àwa ènìyàn àti àwọn ibọ̀ kì í jẹ̀ kí àwọn ajogun ó dìgbò lu ẹnì tí ó bá rúbọ̀.

Àlàyé Abímbólá (1968) nínú àyọ̀lò òkè yìí jẹ̀ kí à mọ̀ pé gbogbo ẹnì tí ó bá ti rúbọ̀ fún Èsù, Èsù kò ní jẹ̀ kí agbára àwọn ajogun ó ká irú ẹnì bẹ̀ẹ̀. Ẹ̀ni tí ó bà sì kò tí kò rúbọ̀ fún Èsù, Èsù yóò máa wo irú ẹnì bẹ̀ẹ̀ nìran kí àwọn ajogun ó fi ṣe ohun tí ó bá wù wọn. Ìdí nìyí tí wọn fi máa ń sọ pé “ẹnì tó bá rúbọ̀ fún Èsù ni Èsù yóò gbẹ̀”. Fún ìdí èyí, agbára Èsù ọ̀dàrà pọ̀ tó bẹ̀ẹ̀ gẹ́gẹ̀ débì pé kò ṣe é fowọ̀ rọ̀ sẹ̀yìn láàárín gbogbo imọ̀lẹ̀. Ìdí pàtàkì yìí ló jẹ̀ kí iṣẹ̀ yìí ó tanná iwádìí wo àfihàn agbára Èsù nínú àwọn àṣàyàn ewì ajẹmẹṣù.

Tíòrì Ìṣàmúlò fún Iṣẹ̀ yìí

Ìlò tíòrì ṣe pàtàkì nínú àyẹ̀wò iṣẹ̀ iwádìí ewì alohùn Yorùbá, pàápàá jùlọ̀ nínú àfihàn agbára Èsù nínú ewì ajẹmẹṣù. Tíòrì àbùdá abẹ̀jì tí a ṣe àmúlò nínú iṣẹ̀ yìí ràn wá lówó láti wo ipa àbùdá oníbejì ninu àkójo-èdè-fáyẹ̀wò tí a gbà sílẹ̀ láti ẹnù àwọn abọ̀rẹ̀, àwọn babaláwo, àti àwọn akéwì tí wọn ń lò Èsù nínú ipohùn wọn. Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé àwọn onímọ̀ kan gbà pé ìṣàmúlò tíòrì nínú itúpalẹ̀ iṣẹ̀-ọ̀nà lítírẹ̀ṣọ̀ kì í ṣe ọ̀fin kànnípá, sùgbọ̀n ó jẹ̀ ilàna kan pàtàkì tó dára láti lò fún itúpalẹ̀ iṣẹ̀-ọ̀nà lítírẹ̀ṣọ̀ ní ọ̀nà tí yóò gbà ní itumọ̀ tó péye. Nínú àwárí itumọ̀ àti agbára Èsù, a rí i pé ó jẹ̀ Òrìṣa tí ó ní àbùdá oníbejì. Ìdí nìyí tí a fi lo tíòrì àbùdá oníbejì fún itúpalẹ̀ iṣẹ̀ yìí.

Tíòrì Àbùdá Abẹ̀jì

Tíòrì tí a lò fún iṣẹ̀ iwádìí yìí ni tíòrì àbùdá oníbejì. Tíòrì àbùdá oníbejì ní ṣe pẹ̀lú méjì méjì tí Yorùbá gbàgbọ̀ pé Olódùmarè dá ilé ayé. Èyí tí a lè túmọ̀ sí, òkè àti ilẹ̀, ọ̀tún àti òsì, ire àti ibi, akọ àti abo, gbígbóná àti tútù, lílẹ̀ àti dídẹ̀, ọ̀kúnrin àti obínrin, dudu àti funfun àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Èrò yìí ni Iléṣanmí (1988:98) fi hàn bá yìí pé:

Yorùbá gbà pé méjì méjì ni nṣkan ń rìn: tibi-tire, tọ̀kọ-taya, tọ̀sán-tòru, tòkè-tilẹ̀, tilẹ̀-toko àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Wọn tilẹ̀ gbà pé ènìyàn méjì ni Olódùmarè kókó ṣẹ̀dà sí ilé ayé yìí; àti pé ibejì ni àwọn ẹnì méjì náà; àwọn ni Ìdámùrì àti Èyílà tó jẹ̀ pé oyún àti èjẹ̀ tó wà nínú igbá méjì tí Olódùmarè gbé fún Ọ̀rúnmìlà ni lfá dà pọ̀ tó sì di igbékàlẹ̀ tuntun lábẹ̀ igi àlọ̀yẹ̀ tàbí igi ńlá. Ọ̀kan ọ̀kúnrin, èkejì obínrin ni ẹ̀dà méjì náà jẹ̀,

Bí a bá wo èrò Iléṣanmí (1988:98) nínú àyọ̀lò òkè yìí dáadàa, a ó rí i pé, tíòrì àbùdá oníbejì kì í ṣe àjẹ̀jì ní àwùjọ̀ Yorùbá. Àkíyèsí fi hàn pé láti ọ̀dọ̀ àwọn ọ̀yìnbo aláwọ̀ funfun ni imọ̀ yìí ti wónú imọ̀ lítírẹ̀ṣọ̀ Yorùbá. Àwọn onímọ̀ bí i; Anton (1981) àti Anita àti Paulus

(2019) gbà pé láti inú ìmò ìsirò ní ilàna oníbejì ti bèrè. Àkíyèsí fi hàn pé onímò ìsirò kan tí ó jẹ ọmọ ilẹ̀ Gẹ̀ẹ̀sì tí orúkọ rẹ̀ n jẹ George Boole ló ẹ̀ ẹ̀gbékalẹ̀ ẹ̀ka ìmò kan tí ó pè ní *Boolean Logic* nínú ìmò kòhnpútà. Láti igbà náà ni ilàna oníbejì ajemó-òhà ti di lílò nínú ìmò. Àwọn kan tilẹ̀ gbàgbò pé ọ̀rọ̀ nípa òhà ti wà tipẹ̀. Ọ̀un sì ló bí ẹ̀gbénde ẹ̀rọ aṣòhà sùgbón ẹ̀rọ yìí kò kájú rẹ̀ láti kógo àwọn iṣẹ̀ ajemóṣirò já. Èyí ló sì ẹ̀ okùnfà ìdásílẹ̀ irinṣẹ̀ aṣòhà tí yóò kógo já, tí a lè sọ pé ó bí ilàna George Boole tí ó pè ní *Boolean Logic*. Ilàna oníbejì aṣòhà ní ó ni ẹ̀ pẹ̀lú nṁkan méjì: irọ̀ tàbí ọ̀títọ̀ èyí tí wọn n fi òhà '1' tàbí '0' dípò. Èrò yìí fara pé ti Ọ̀pẹ̀lá (2001) nígbà tí ó ẹ̀ ẹ̀gbéyèwò ilàna oníbejì nínú ẹ̀ṣe-lfà. Ọ̀pẹ̀lá (2001:8) sọ pé:

The Yorùbá arriving at the equatorial forest in Ifè, had to invent instruments to express the principles of binary system which form the basis of the Ifá literary corpus. The concepts even, double, two as established in the use of the instrument *ibò* (to say yes=2 and no=1).

(Àwọn Yorùbá tí wọn dé sí igbó ní Ilé-Ifè ní láti ẹ̀ ẹ̀gbékalẹ̀ irinṣẹ̀ tí wọn fi ṣàlàyé àbùdá oníbejì tí ó jẹ̀ ipilẹ̀ fún ẹ̀ṣe-lfà wọn. Ohun tí ó ní ẹ̀ pẹ̀lú adógba, méjì, éjì gégé bí ó ti ẹ̀ wà ní irinṣẹ̀ *ibò*. Èyí tí a lè sọ pé bẹ̀ẹ̀ ni tí ó dúró fún òhà 'éjì' tàbí bẹ̀ẹ̀ kó tí ó dúró fún òhà 'óókan' wáyé láti inú).

Àyọ̀lò òkè yìí náà jẹ́rìí sí i pé ilàna àbùdá oníbejì kì í ẹ̀ ti ilú kan tàbí ti ìran kan, káráyè ní, kì í sì i ẹ̀ àjẹ̀jì sí ìran Yorùbá nítorí pé gbogbo ohun tí ó rọ̀ mọ̀ ètò igbẹ̀ ayé wọn ni ó ní ẹ̀ pẹ̀lú àbùdá oníbejì gégé bí Iléṣanmí (1988) ti ẹ̀ ẹ̀gbékalẹ̀ rẹ̀. Ohun tí a tún ṣàkíyèsí ni pé kò sí ẹ̀ká-ẹ̀kọ̀ tí ìmò àbùdá oníbejì yìí kì í tí jẹ̀ yọ. A sì rí ẹ̀rì èyí nínú Anita àti Paulus (2019:83) tí wọn sọ pé:

Binary opposition does not only serve in language when it comes to conceptual understanding. Many fields of studies use binary opposition as their tool in presenting their ideas. For example, there is famous concept like "yin" and "yang" in Chinese philosophy, "angel" and "demon" in religious like Christianity, to show concept of gender, there is "male" and "female" in biology, etc. This shows that binary opposition is indeed indispensable and fundamental in every field of study including literature.

(Ilàna oníbejì kì í ẹ̀ nípa èdè nṁkan nígbà tí a bá fẹ̀ ní ẹ̀gbéyè nípa rẹ̀. Ọ̀pọ̀ ẹ̀ka ẹ̀kọ̀ ni wọn n ẹ̀ àmúlò ilàna oníbejì yìí gégé bí irinṣẹ̀ láti fi ẹ̀ ẹ̀gbékalẹ̀ èrò wọn. Bí àpẹ̀rẹ̀, èrò kan tí o gbajúmọ̀ nínú ìmò jìnlẹ̀ èrò Chinese ni *yin* àti *yang* tí a lè tùmọ̀ sí ẹ̀mí àlírí aṣerere àti ẹ̀mí àlírí aṣebi nínú ẹ̀sìn bí ẹ̀sìn Ọ̀mọ̀lẹ̀yìn-Jésù, láti ẹ̀ ẹ̀fi hàn èrò takọ̀-tabọ̀, a ni ọ̀kùnrin àti obìnrin nínú ẹ̀ka-ẹ̀kọ̀ nípa èdà *Biology*, àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lọ. Èyí fi hàn pé ilàna oníbejì ẹ̀ pàtàkì tí kò sì ẹ̀ ẹ̀ yà kúrò nínú ẹ̀ka-ẹ̀kọ̀ kòòkan tó fi dórí ẹ̀ka ẹ̀kọ̀ lítírésọ).

Ti a bá wo àyọ̀lò yìí dáadàa, a ó rí i pé ó ṣòro láti sọ pé ẹ̀ni kan ṣòṣo ló dá tíòrì àbùdá oníbejì, nítorí pé gbogbo ẹ̀ka ní wọn ni ilàna oníbejì tí wọn n lò fún iṣẹ̀ wọn. Ní tí lítírésọ, a lè topa ẹ̀gbénde àti ìdásílẹ̀ ìmò yìí dé ọ̀dọ̀ àwọn onímò ifojú-ìhùnwò lítírésọ.

Lévi-Strauss (1972) sọ pé àwọn èniyàn awùjọ n gbé nínú ọ̀tẹ̀ ihùn tí ó ní àlàfo lórí ihùwàsí àwọn èniyàn awùjọ. Ọ̀tẹ̀ ihùn yí bá ohun tí ó ní ẹ̀ pẹ̀lú ojú méjì bí idà, gégé bí: ọ̀tún àti ọ̀sì, iwájú àti èyìn, dúdú àti funfun. A lè fi ọ̀ye ìmọ̀ ifojú-ìhùnwò yí wò nípa àkọ̀ àti àbò. Lévi-Strauss rí ohun tí ó pè ní ajẹmọ̀ oníbẹ̀jì gégé bí ohun tí Adédàà gbé ihùn awùjọ lè, èyí sì ló bí ọ̀rọ̀ takò-tàbò àti ìwónúbònú àwọn méjèjè nínú àṣà awùjọ. Lévi-Strauss (1972) ṣàgbékalẹ̀ tíọ̀rì yí nínú àpilẹ̀kọ̀ rẹ̀ “The Elementary Structures of Kinship,” níbi tí ó ti ṣàgbékalẹ̀ ẹbí gégé bí ọ̀pọ̀ pàtàkì tí ó gbé ihùn awùjọ rẹ.

A ṣàkíyèsí pé lárí ihùwàsí awùjọ, ilàna àbùdá oníbẹ̀jì wà, èyí ló fi jẹ̀ pé tíọ̀rì yí wúlò fún itúpalẹ̀ lítírésò, yálà ewì, itàn-àròsò tàbí eré-oníṣẹ̀. Gégé bí ọ̀rọ̀ nípa àbùdá oníbẹ̀jì ẹ̀ jẹ̀ èsò awùjọ, bẹ̀e náà ni lítírésò awùjọ náà ẹ̀ jẹ̀. Àwọn agbátẹ̀rù tíọ̀rì yí gbà pé awùjọ kò le wà láísí àbùdá oníbẹ̀jì, àti pé èyà méjì yí ni ohun èlò tí oníṣẹ̀-òna fi ẹ̀ ṣe àgbékalẹ̀ iṣẹ̀ rẹ̀. Ní tori náà, lílò tíọ̀rì àbùdá oníbẹ̀jì fún àyèwò lítírésò n jẹ̀ kí itúpalẹ̀ iṣẹ̀-òna lítírésò túbò lẹ̀yìn sí i. Bí a bá wo àgbékalẹ̀ ewì ajemésù, a ó rí i pé ọ̀rọ̀ nípa irúfẹ̀ ẹ̀dà tí Èsù jẹ̀ n fẹ̀ àkíyèsí, pẹ̀lú ìdì tí ó fi n rìn àrìn àkọ̀ àti àbò. Èyí sì ní í ẹ̀ pẹ̀lú àwòrán rẹ̀ àti ìtumọ̀ ìjìnlẹ̀ tí ó wà nínú ìpohùn rẹ̀. Nítorí náà, àwòrán èrè Èsù jẹ̀ irúfẹ̀ àmi àbùdá oníbẹ̀jì tó ní ìtumọ̀ tó jìnlẹ̀ nínú àṣà Yorùbá. Èrò yí náà ni Ajíbádé (2009:12) ní lẹ́kàn nígbà tí ó sọ pé:

To the Yorùbá, virtually every creature in their cosmography has its complement. That is to say, even though two objects, situations, actions or reactions, ideas -seen and unseen complement each other, they are not oppositional.

(Lódò àwọn Yorùbá, gbogbo Ẹ̀dà ní ó ní onígbòwọ̀ tirẹ̀. Èyí ni pé bí ó tilẹ̀ jẹ̀ nhkan méjì, bó ẹ̀rì, ìgbésẹ̀ tàbí iṣesí, èrò-èyí tí a rí tàbí tí a kò rí n ẹ̀ onígbòwọ̀ ara wọn ni, wọn kì í ẹ̀ àtakò ara wọn.)

Ohun tí a rí fàṣọ̀ nínú àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yí ni pé gbogbo ohun tí Adédàà dá pátá yálà èniyàn, ẹ̀ranko tàbí ohun tí a kò lè fọ́jú rí tàbí èyí tí a kò lè fowọ̀ kàn ni wọn wà ní méjì méjì. Wíwà ní méjì méjì wọn kò sì wà fún láti dẹ̀yìn kọ̀ ara wọn tàbí láti ẹ̀ àtakò fún ara wọn bí kò ẹ̀ láti kọ̀wọ̀rìn, kí wọn ó sì ẹ̀ onígbòwọ̀ fún ara wọn. Àkíyèsí tí a ẹ̀ ni pé nínú ifòyemọ̀ àwọn ẹ̀dà, a lè tókasi oorú gégé bí idàkejì ọ̀yẹ̀. Ìdì ni pé, ọ̀kan yóò máa pè fún ikejì- bí oorú bá pọ̀ èniyàn a máa pè fún ọ̀yẹ̀. A lè rí ọ̀yẹ̀ gégé bí idàkejì oorú. Ohun tí tíọ̀rì àbùdá oníbẹ̀jì fúnka mó ni pé gbogbo nhkan tí Adédàà dá ní méjì méjì yí ni wọn wà fún ara wọn, wọn kì í ẹ̀ alátakò fún ara wọn. Ọ̀yẹ̀ àti oorú, méjèjè nì n ẹ̀ ọ̀mọ̀ èniyàn lóore. Ìkínní sì ló jẹ̀ kí a máa jẹ̀rán ikejì.

Tíọ̀rì àbùdá oníbẹ̀jì ní ilàna Ilésanmí (1988) ni a fi ẹ̀ àtẹ̀gùn nínú iṣẹ̀ yí, nítorí pé nínú àlàyé rẹ̀ ni a ti ní ọ̀ye kíkún nípa tíọ̀rì àbùdá oníbẹ̀jì ní ìbámu pẹ̀lú lítírésò àti àṣà Yorùbá. Ilésanmí (1988: 99-100) sọ pé:

Àbùdá oníbẹ̀jì yí kò fara sin rárá nínú ọ̀rọ̀ àti iṣe Yorùbá. Kí á tó wáyé ni a ti gbà pé àbùdá oníbẹ̀jì ní ipa láti kó nínú wíwá-sáyé wa. A gbódò yan orí wa. A lè yan orí rere tàbí orí burúkú. Láyé pàápàá, à tètè n gbé olobi ọ̀mọ̀ sin sí ipadò tàbí ojútò ni. Ọ̀mọ̀ jẹ̀ ire, ṣùgbón ibi tó bá wá sáyé ni olobi. Tọ̀ba-tìjòyè ni à n wí, ká tó wá máa sọ̀rọ̀ tajá tẹ̀ran. Tí nhkan bá dojúrú pátápátá a tún máa n pè Ẹ̀lédàà èniyàn, èyí ni enikejì rẹ̀ tó wà lẹ̀rùn. Bí gbogbo nhkan ti ẹ̀ fowókọ̀wọ̀ nínú ìgbésí ayé Yorùbá nìyí lórí àbùdá oníbẹ̀jì.

Bí a bá wo àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yí dáadàá, a ó rí i pé, gbogbo ohun tí Olódùmarè dá méjì méjì ni. Àwọn Yorùbá tilẹ̀ máa n sọ pé “èjì lèniyàn n rìn”. Ìtumọ̀ èyí ni pé ẹ̀nikẹ̀ọ̀kan tí Olódùmarè dá ló ní ẹ̀nikẹ̀jì tirẹ̀. Èyí ní Yorùbá tọ̀ka sí gégé bí ẹ̀nikẹ̀jì ẹ̀ni. Bí a bá sì n sọ̀rọ̀ nípa tíọ̀rì

àbùdá oníbejì, a ó rí i pé, ohun tí ó jẹ tíṭòrì yíí lógún ni bí nńkan ti ẹ wà ní méjì méjì. Irúfẹ nńkan yíí lẹ kòṣẹwòrín nínú ìtumò tàbí kí ìtumò wọn jẹ òdikejì ara wọn. Àkíyèsí fí hàn pé àwọn èniyàn àwùjọ máa ń fara mọ ọkan nínú nńkan méjì náà. Ó bẹrẹ láti orí ònńkà títí tí ó fí dé orí gbogbo ohun tí ó rọ mọ ígbẹ ayé àwọn èniyàn àwùjọ.

Ìdí tí a fí yan Tíṭòrì yíí láàyò

Tíṭòrì àbùdá oníbejì ní ẹ pẹlú ọrọ takọ-tabo. Ọrọ nípa takọ-tabo kò wà láṣán, ó wà lára ihun gbogbo ètò àwùjọ pátá. Òun ló sì fí íbáṣepọ tó wà láàárín àwọn èniyàn àwùjọ hàn. Bí a bá sì wo àgbékalẹ àti àkóónú ewì ajẹmẹṣù, a ó rí i pé, ó ní ẹ pẹlú íṣẹlẹ àwùjọ. Èwẹ, ewì ajẹmẹṣù tún wà fún akọ àti abo. Bí a bá sì wo ewì ajẹmẹṣù, a ó rí i pé akọ àti abo náà ni àwọn agbáterù rẹ. **Aáyan Àwọn Òmòràn lórí Èṣù**

Ọpọ àwọn onímọ ni wọn ti ṣiṣẹ lórí Èṣù. “Àbùùbùtán ẹran erin” ni íṣẹ ìtupalẹ nípa Òrìṣà ní abala imọ. Èyí náà ló sì fà á tí ẹkọ nípa rẹ fí fejú púpọ. Jákè-jádò àgbáyé ni àwọn onímọ ti ṣiṣẹ lórí Èṣù nítorí pé ó jẹ gbajúgbajà Òrìṣà ní orílẹ àgbáyé, pàápàá jù lọ láàárín àwọn Yorùbá ilẹ Adúláwọ àti àwọn Yorùbá ilẹ òkèèrè. Bí ó tilẹ jẹ pé orúkọ tí wọn ń pè é ní ilú kòòkan yàtò sí ara wọn síbẹ àbùdá kan náà ni ó ní jákè-jádò gbogbo àwọn ilú ni orílẹ-èdè àgbáyé.

Ìdòwú (1962) ṣàlàyé pé Èṣù jẹ ìránṣẹ pàtàkì sí Olódùmarè, òun ló wà láàárín ọrun àti ayé. Òun sì ni ó máa ń fún Olódùmarè ní àbọ gbogbo ohun tí àwọn Òrìṣà àti àwọn ọmọ èniyàn bá gbé ayé ẹ. Gbogbo bí àwọn èniyàn ti ẹ ẹ ayé sí, yálá nípa ìjọsin tàbí irúbo wọn sí Olódùmarè ni Èṣù máa ń ẹ àkóso rẹ. Ìdòwú (1962:23) fídí rẹ múlẹ pé Èṣù kò dá íṣẹ ara rẹ jẹ pé íṣẹ tí Olódùmarè rán an ní ó máa ń jẹ. Ó tún ṣàlàyé síwájú sí i pé:

Èṣù occupied a prominent position among the divinities. He discharged these duties without fear or favour. Thus, Èṣù is a good minister of God. He is, therefore, courted and even bribed. When such overtures fail to migrate punishment, Èṣù is then given a bad name.

(Ipò pàtàkì ni Èṣù dímú láàárín àwọn Òrìṣà. Ó sì ń ẹ àwọn ojúṣe rẹ láibẹrù àti láíṣẹgbè. Iye ni pé Èṣù jẹ aṣojú rere sí Olódùmarè. Nítorí ìdí èyí ni àwọn èniyàn fí máa ń wá ojú rere rẹ débí pé wọn a máa fún un ní àbẹtẹlẹ. Nígbà tí ígbésẹ yíí kò bá dẹkun ìjìyà fún wọn, wọn á wá fún Èṣù ní orúkọ burúkú).

Ohun tí Ìdòwú ń sọ nínú àyọlò òkè yíí ní pe iwà tí Èṣù bá hù sì àwọn èniyàn ni wọn máa fí ń fún un ní orúkọ. Bí Èṣù bá ẹ rere sí wọn, orúkọ rere ni wọn máa ń pè é, sùgbón nígbà tí ó bá ẹ búburú sí wọn, wọn a máa fún un ní orúkọ burúkú. Nítorí náà, Ìdòwú gbà pé “a-ṣe-burúkú-ṣe-rere” ni Èṣù jẹ. Simpson (1994) tún tẹ síwájú pé bí kí í bá ẹ nípa agbára Èṣù, kò sí Òrìṣà kankan tí ó lẹ ẹ ọmọ èniyàn ní ibi tàbí rere. Bí àpẹẹrẹ bí Sàngó bá fẹ fí àrà pa èniyàn, Èṣù yíí kan náà ni yóò lẹ iwájú láti lẹ jẹ kí aburú náà ó ẹ é ẹ. Iṣẹ Èṣù kò mọ ní èyí nikan, ó tún lẹ mú kí àwọn ọtá ẹni ó ṣiṣe tí wọn yóò sì fí ọwọ ara wọn gbẹmí ara wọn. Bákan náà, Èṣù tún lẹ bá ni ẹ àwáí olẹ. Èyí tùmọ sí pé ojú méjì bí idà ni Èṣù ni, èyí tí ó bá sì wù ú ni ó lẹ kọ sí àwọn èniyàn tàbí àwọn Òrìṣà yòókù. Níwọn ígbà tó jẹ pé kò sí ohun tí Èṣù kò lẹ bàjẹ, ìdí nìyí tí àwọn èniyàn fí máa ń rúbọ sí i, kí ó má baà lẹ ba nńkan wọn jẹ. Èyí ni àwọn olórin bọlọjọ máa ń fí sókàn nígbà tí wọn bá fẹ ṣíde orin eré wọn. Permberton (1976:43) nínú íṣẹ rẹ nípa Èṣù ní Ilá-Ọràngún ṣàlàyé pé Èṣù jẹ Òrìṣà kan tí ó wúlò ní gbogbo ọnà láwùjọ àwọn Yorùbá yàtò sí ojú alárekérékẹ tí àwọn ẹsin àjẹjì fí wò ó. Ó sọ pé:

It would appear, then, that in the figure of Eshu we are confronted with an orisha of the utmost importance for the domestic and

religious life of the people of Ila-Orangun. How are we to understand this figure who is present in so many diverse places: at crossroads, compounds entrance, market place, king's palaces, shrines within compounds and diving sessions? The answer must be sought by first examining each of these places and situations more fully in association with the oriki, (praise names) chant at the annual festival, and with the myth preserved in the verses of Ifá, and also by analysing the descriptive iconographic features of the artefacts of Eshu worship. We shall then be in a position to ask whether the "trickster" designate for the deity".

(A ẹ ẹ àkíyèsí pé àgbékalẹ àwòrán Èṣù tí a rí fi hàn pé Òrìṣà tí ó ẹ pàtàkì fún àyíká/agbègbè àti ìgbè-ayé ajẹmẹsìn àwọn èniyàn Ìlá-Òràngún ní í ẹ. Báwo ni a ẹ lẹ ní òyé irúfẹ Òrìṣà yíí tí ó ń fara hàn ní onírúuru ibi gbogbo: oríta, ẹnu àbáwọ agboolé, ọjà, ààfin ọba, àwọn ojúbọ ní ààrin àwọn agboolé àti àwọn ilé ijọsin? A ó wá idáhùn sí àwọn ibéèrè yíí nípa kíkọ wo àwọn ibi tí a mẹnuba yíí nípa ẹṣe àyẹwò wọn pẹlú oríkì, orin tí a kọ lásikò ọdún ibílẹ, àti itàn- iwásẹ tí ó wà nínú ẹṣe Ifá, àti nípa ẹṣe itupalẹ àpẹjúwe àwòrán ajẹmọ ijọsin Èṣù. Lẹyin tí a bá ẹ èyí ni a tó lẹ mọ bóyá aláreékéréké tí wọn ń pe Òrìṣà yíí bá a mu).

Àlàyé Permberton (1976) jẹ kí ó di mímọ pé onírúurú ojúbọ Èṣù ló wà ní àwọn agboolé kòòkan ní ilú Ìlá-Òràngún. Àwọn onímọ kan gbà pé oríṣíríṣí Èṣù ló wà. Àwọn kan gbà pé Èṣù méje ni ó wà, nígbà tí àwọn kan sì gbà pé ó ju bẹẹ lọ. Lára àwọn tí wọn pín Èṣù sí isọrì ni Euba (1989). Ó pín Èṣù sí ọ̀nà méta nípa ibi tí ó gbàgbọ gégé bí ibùgbé Èṣù. Àwọn ni; Èṣù oríta, Èṣù ojú ọ̀nà àti Èṣù ọjà. Nínú iwádìí wa a rí àwọn abọrẹ Èṣù bí Olóyè Olágbóyèga Èṣuníyì Àkànní, baálẹ Èṣù, Móníyà ní Ìbàdàn ní ipínlẹ Ọyọ tí ó tako èrò yíí. Ó fi yẹ wa ẹyọ kan soṣo ni Èṣù tí ó wà, orúkọ tí oníkàálùkù ń pè é ló yàtò. Èṣù Èdìtà ni wọn ń pe Èṣù Ìlárẹ ní Ilé-lfẹ, Èṣù Alájé ni wọn ń pe Èṣù ilé Alájé ni ilú Ọlà-Èjìgbò, Èlẹgbára ni wọn ń pe Èṣù Ojú- Èlẹgba ni Èkó àti Ìsẹyin, Òrìṣà Ìjẹlú ni wọn ń pè é ní Ìjẹlú-Èkìtì, Èṣù Baàgo ni wọn ń pè é ní Baàgo ní Ọyọ, Èṣù Oníyeyè ni wọn ń pè é ní ilé Oníyeyè ní Ọyọ, Èṣù Àwẹlẹ, Èṣù Ìdẹwùrẹ ni wọn ń pè é ní Ìbàdàn. Bákan náà ni iwádìí fi hàn pé àwọn Èṣù kan wà tí Ifá fún lórúkọ gégé bí ẹṣe tí wọn ń fi wọn ẹ. Bí àpẹẹrẹ Èṣù Onípón-idẹ. Èyí ni Èṣù tí wọn fi ń ẹ idájọ láàárín èniyàn méjì, Èṣù Agbẹ-ọpá ọrun. Èyí ni Èṣù tí wọn fi ń sọ ọ̀dẹ⁶. Gbogbo àwọn ibi tí wọn ti ń sawo Èṣù ni wọn ti fún un ní orúkọ ọ̀tọ̀tọ̀. Èrò yíí ẹ déédéé pẹlú èrò Peter (1997) tó ẹṣe lórí àwọn agbègbè tí wọn ti ń ẹ awo Èṣù pàápàá jù lọ lárúwọ Àwóri.

Aíyejiná (2009) bu ẹnu àtẹ lu bí Bíṣọ̀bù Àjàyí Crowther ti ẹ yan ọ̀rọ bí i; *Satan* fún itumọ Èṣù fún àwọn Ọmọléyìn-Jésù nígbà tí ó ń túmọ Bíbélì tí a kọ ní èdè Gẹ̀ẹ̀sì sí èdè Yorùbá. Ó ní èyí kò tọ̀nà tó. Onímọ yíí sì di ẹbi ọ̀rọ náà ru àwọn ọ̀mọ ilẹ̀ Adúláwọ̀ pàápàá jùlọ àwọn Yorùbá tí wọn kò bikítà láti kọ irúfẹ itumọ náà. Wọn tẹlẹ Bíṣọ̀bù Àjàyí Crowther náà láìṣe iwádìí fínifíní idí tí *Shaitan* fi lẹ túmọ sí Èṣù ní èdè Yorùbá. Ó tún ṣàlàyé síwàjù sí i pé bí a bá tilẹ gbà pé Àjàyí Crowther ẹ agbèkalẹ itumọ rẹ nítorí pé *Satan* ní àwọn àbùdá kòòkan tí ó jọ ti Èṣù, kín ló dé tí kò fi lẹ fi Jésù wé Ọ̀rúnmìlà nígbà tí ó jẹ pé àwọn méjèjì náà ní àwọn àbùdá kan tí wọn fi jọ ara wọn? Dọ̀pámú (2000) kò kókọ fi gbogbo ara mọ èrò Ìdòwú (1962) tí ó sọ pé Èṣù ní àbùdá kan náà pẹlú *Satan* àti *Shaitan*. Ó sọ pé a kò lẹ fi Èṣù Yorùbá wé Sàtání inú Bíbélì nítorí pé Èṣù kò ni ìgbímọ tirẹ ló̀tọ̀ gégé bí i ti Sàtánì. Èṣù jẹ ọ̀kan lára ìgbímọ̀ Olódùmarè, kò sì lẹ dá àṣe tirẹ pa ló̀tọ̀. Agbódegba ni ó jẹ láàárín Olódùmarè àti àwọn Òrìṣà. Bí ó tilẹ jẹ pé onímọ yíí náà padà fara mọ èrò àwọn onímọ yòókù nípa pé Èṣù àti Sàtánì jọ ní àbùdá kan náà, àwíjarẹ rẹ ni pé Èṣù náà ni

Sátàní nítorí pé àwọn àbùdá burúkú tí wọn fi ròyín Sátàní náà ló kún ọwọ Èṣù. Ó wá sọ ọ ní pàtó pé nńkan kan náà ní Èṣù, *Satan* àti *Sahitan*. Dòpámú (2000:17) tún sọ síwájú pé:

In Yorùbá belief, Èṣù is often associated with the power of evil referred to by *Ìdòwù* and it is in this sense that we shall regard Èṣù as we go on with our exposition of his figure, nature and character.

(Nínú ìgbàgbọ Yorùbá, Èṣù ní nńkan ẹ pẹ̀lú agbára ibi tí *Ìdòwù* ti mẹnù bà á àti pé ojú yìí ni a ó fi wo Èṣù bí a ẹ ñ tẹ̀síwájú láti ẹ àlàyé nípa ìrísí iwà àti ìṣesí rẹ)

Ohun tí a rí fàṣọ nínú àlàyé Dòpámú (2000) nínú àyọ̀lò òkè yìí fara mọ àbùdá tibi-tire tó gbé ihun ayé ró.

Adékúnlé (2002) wòye pé, ó jẹ ohun tí ó kù diẹ káàtò kí á máa fi Èṣù Yorùbá wé Sátàní tàbí kí a gbà pé gbogbo ibi/aburú tí ó bá ti ẹlẹ́ láyẹ, iṣẹ ọwọ Èṣù ni. A kò sì gbọdọ gbà pé Èṣù ni Òrìṣà fún àwọn ẹlẹ́gbẹ̀ òkùnkùn bí i; osó tàbí àjẹ tàbí kí á ka Èṣù kún àwọn ẹmí apanirun gégé bí iwé mímọ àwọn Ọmọléyìn-Jésù ẹ sọ ọ di mímọ. Èrò yìí kò sí ẹyìn gbígbẹ̀ àbùdá tí kò dára fún Èṣù tí ó mú kí Bíṣọ̀bù Àjàyí Crowther ó tùmọ̀ Sátàní sí Èṣù Yorùbá. Onímọ̀ yìí ẹ àkíyèsí pé lóòótọ̀ àti ní òdodo Èṣù Yorùbá dà gégé bí idá olójú méjì ni. Bí ó ti ní iwà rere bẹ̀ẹ̀ náà ni ó tún ní iwà burúkú. Iwà burúkú yìí ni ó jẹ kí àwọn Ọmọléyìn-Jésù ó rí i gégé bí Sátàní inú iwé májẹmu láéláé wọn, nítorí pé wọn jọ ní àbùdá kan naa. Iwé májẹmu tuntún awon Ọmọléyìn-Jésù gbàgbọ̀ pé Sátàní ní ó máa ñ dán ìgbàgbọ̀ ẹniyàn wò. Sùgbọ̀n ó yẹ kí a ẹ àkíyèsí pé Èṣù Yorùbá kò tan mọ Sátàní tí iwé mímọ̀ Bíbélì pè ni ọ̀tá Ọlórùn, ẹni ibi, ọ̀tá itẹ̀síwájú àti gbogbo ohun tó dára, ẹni tí ó dinú tí ò sì ñ tako iyè àwọn ẹniyàn, màdàrú ẹ̀dà tí ó kó gbogbo iwà burúkú ayé sínú.

Adékúnlé (2002) tún ẹ̀láyẹ̀ pé Èṣù jẹ ẹyà ẹniyàn dúdú tí ó gbé ìgbé-ayé gégé bí ọkùnrin, ó sì jẹ àyànfẹ̀ Olódùmarè, ìránṣẹ̀ Ọ̀rúnmilá àti àwọn Irúnmọ̀lẹ̀ yòókù. Sátàní kò fi ìgbà kan gbé ìgbé ayé ẹniyàn gégé bí ti Èṣù. Ẹmí àìrì ni Sátàní àti pé ọ̀dọ̀ àwọn ọ̀yìnbo ni ó ti gbilẹ̀ nígbà tí Èṣù Yorùbá sì ẹ lẹ́lẹ̀ àwùjọ Yorùbá. Èṣù lè ní àbùdá kan náà pẹ̀lú Sátàní inú iwé májẹmu láéláé sùgbọ̀n kò ní àbùdá tí ó tan mọ Sátàní tí inú iwé májẹmu tuntun. Èṣù ní àbùdá ẹbi-ẹ̀re sùgbọ̀n ibi nikan ni iṣẹ̀ Sátàní. Bí a bá wá wo àrìwísí onímọ̀ yìí, a ó rí i pé kò fi bẹ̀ẹ̀ yàtò sí èrò *Ìdòwù* (1962) àti Dòpámú (2000) tí a ti ẹ àlàyé rẹ̀ ẹ́ájú. Ohun tí Adékúnlé (2002) fúnka mọ̀ ni pé Èṣù yàtò sí Sátàní bí ó tilẹ̀ jẹ pé wọn fi àwọn àbùdá kan jọ ara wọn.

Iṣẹ̀ Àlàbá (2004) dá lórí oríkì Èṣù. Méjì péré nínú oríkì Èṣù ni onímọ̀ yìí túpalẹ̀. Àbájáde iṣẹ̀ rẹ̀ jẹ kí a mọ̀ pé ojúṣe Èṣù tí a mọ̀ sí Láaróyè ni láti mú kí ẹniyàn máa kó ara rẹ̀ ní ìjánu àti pé bí àdánwò kan bá dé bá ẹ̀dà kí irúfẹ̀ ẹ̀dà náà ó ronú jínlẹ̀ kí ó tó sọ̀rọ̀ tàbí kí ó tó ẹ̀ ipinnu tàbí kí ó tó gbé ohun kan ẹ, kí ẹni náà ó sì jẹ olóòótọ̀ sí ara rẹ̀ lẹ́yìn tí ó bá ti gbé ìgbésẹ̀ tí ẹ̀san ihùwàsí rẹ̀ bá dé. Nínú iṣẹ̀ Àlàbá (2004) yìí ni a ti mọ̀ pé àwọn oríkì Èṣù gba àròjínlẹ̀ kí itumọ̀ wọn ó baà lè yéni yékéyéké. Bí a bá wo iṣẹ̀ Àlàbá yìí, a ó rí i pé ó ti ta wá lólobó àwọn ipènjà tí ó wà nínú iṣẹ̀ itúpalẹ̀ lórí àkóónú àti kókó-èrò ewì ajemésù. Iṣẹ̀ rẹ̀ yìí sì ran iwòye wa lówọ̀ nínú iṣẹ̀ iwádílí tí àwà náà fẹ̀ ẹ.

Iṣẹ̀ Kristen (2005) dá lórí àfiwé Èṣù láàárín àwọn iwò-òòrùn ilẹ̀ Adúláwọ̀ àti ilẹ̀ òkèrè nípa síṣe àyẹ̀wò orúkọ Èṣù, àwọn ibi ti wọn ti ñ bọ̀ ọ, itàn-iwáṣe tí ó rọ̀ mọ̀ Èṣù àti àwọn ojúbọ̀ rẹ̀ àti àwọn ohun tí wọn fi ñ rúbọ̀ sí Èṣù. Àkíyèsí onímọ̀ yìí ni pé Èṣù ni Òrìṣà "Voodoo" tí àwọn ẹyà Fon/Ewe ní ilẹ̀ Idàòmì ni Benin Republic ñ pè ní "Lẹ́gba". Ó tún ẹ̀láyẹ̀ lórí àwọn orúkọ̀ tí àwọn olùsìn Òrìṣà yìí máa fi ñ pè é nígbà tí wọn bá ñ wá ojú rere rẹ̀ pẹ̀lú àfikún pé gbogbo ilú tàbí ẹyà tí ó ñ bọ̀ Èṣù ni ó ní orúkọ̀ ọ̀tọ̀tọ̀ tí wọn fi ñ pè é sùgbọ̀n gbogbo wọn ni wọn gbà pé àwùjọ Yorùbá ni ó ti wa. Kristen (2005) tún ẹ̀láyẹ̀ àfiwe orúkọ̀ tí wọn ñ pè Èṣù ní àwọn ilẹ̀ àjẹ̀jì tí ó yí iwò-òòrùn ilẹ̀ Adúláwọ̀ ká. Ó ní àwọn iwò-òòrùn ilẹ̀ Adúláwọ̀ ñ pè é ní; Ẹlẹ́gbára, Ẹlẹ́gba, Eshu, Edshu àti Edju. Àwọn ilẹ̀ àjẹ̀jì ñ pè é

ní; Exu ni Brazil, Echu-elegua tàbí Ellegua ní ilú Cuba àti Papa Lebat/ Papa Labas ní New Orleans. Onímọ̀ yíí tún ẹ̀ ẹ̀kàwé Èṣù pẹ̀lú àwọn Òrìṣà kan tí wọn jọ n kẹgbẹ̀ nínú ẹ̀ṣe lǎàárín àwùjọ̀ ọ̀yìnbo aláwọ̀ fúnfún. Ó mẹnụ ba Òrìṣà Hermes ní ilẹ̀ Gíríkì; Òrìṣà Mercury ní ilẹ̀ Róòmù pé àwọn náà dà gégé bí ọ̀jìṣẹ̀ lǎàárín àwọn Òrìṣà yòókù àti lǎàárín àwọn Òrìṣà àti àwọn ọ̀mọ̀ Adárhúnrun gégé bí Èṣù.

Ẹ̀wẹ́, Kristen (2005) tún ṣàlàyé pé onírúurú ilú àti àwùjọ̀ ni wọn ti n bọ̀ Èṣù. Ìran Yorùbá sì ni Ìran àkókó tí ó kókó n bọ̀ Èṣù nítorí pé wọn gbà á gégé bí àgbà lǎàárín àwọn Òrìṣà wọn. Látí Ilẹ̀-Ifẹ̀ ní Ẹ̀wẹ́-oòrùn orílẹ̀-èdè NÀÌJÍRÌÀ ní Èṣù ti tàn káàkiri agbáyé. Ó tún ṣàlàyé pé nípasẹ̀ ọ̀wò ẹ̀rú ni Èṣù fi tàn dé ilú Fon ní ilẹ̀ Ẹ̀dòmì lǎàárín Ọ̀rúndún kejídínlógún. Bákan náà, Krisen (2005) tún ṣàlàyé síwájú sí i pé àwọn ọ̀júbọ̀ Èṣù kan wà tí ó jẹ́ ti aládaani ní àwọn ilẹ̀ kòkòkan lǎwùjọ̀ àwọn Yorùbá. Èrò rẹ̀ yíí ẹ̀ ẹ̀gí pẹ̀lú ọ̀rọ̀ Yorùbá tó sọ pé, “Baálé ilẹ̀ tí kò bá ní Èṣù lóde abòràn Èṣù lórùn”. Ẹ̀yí tùmọ̀ sí pé gbogbo agboolé ni ó máa n ní ọ̀júbọ̀ Èṣù tí wọn sì máa n bọ̀ Èṣù níbẹ̀. Bí a bá wo ẹ̀ṣe onímọ̀ yíí dáadàa, a ó rí ẹ̀rì àrídájú pé kárái ayé ni Èṣù gégé bí a ti sọ ẹ̀ṣe. Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé ohun tí a fẹ́ ẹ̀ṣe lé lórí nípa Èṣù yàtò gédégbé sí ti onímọ̀ yíí síbẹ̀ ẹ̀ṣe rẹ̀ yíí wúlò fún wa láti fi ẹ̀ṣe àtẹ̀gùn fún ẹ̀ṣe wa.

Èrò Ọ̀gúnboṣá (1980) àti Ajíbádé (2009) náà kò yàtò sí ti àwọn onímọ̀ tí a ti mẹnubá ẹ̀ṣe nípa pé Èṣù jẹ́ àgbà Òrìṣà, ó sì tún jẹ́ ẹ̀ṣe pàtàkì fún Olódùmarè. Èṣù ni agbódegbà lǎàárín Olódùmarè, àwọn Òrìṣà àti àwọn ẹ̀niyàn. Ọ̀n ní ó máa n jìyìn ẹ̀ṣe ẹ̀rìjù àwọn ẹ̀niyàn àti Òrìṣà fún Olódùmarè. Ajíbádé (2009:65) sọ pé:

Èṣù is the messenger, mediator, and linguist. His job is to interpret the will of the gods to man and carry man's desires to gods. These roles of Èṣù account for the interaction between him and other deities in the Yorùbá pantheon as the one that supported the person that venerates the deities through proper rituals and sacrifices. He is the one who makes sure that people follow what the diviner prescribes, and Èṣù is the one who understands the languages of diviners and clients. Therefore, he supports those that obey instructions of sacrifices.

(Èṣù jẹ́ ẹ̀ṣe, agbódegbà àti agbédègbeyò. Ẹ̀ṣe rẹ̀ ní láti sògbifò ohun tí àwọn Òrìṣà fẹ́ fún ẹ̀niyàn àti gbígbé ifẹ́ ọ̀kàn àwọn ẹ̀niyàn lọ sí ọ̀dò àwọn Òrìṣà. Àwọn Ọ̀jùṣe Èṣù yíí tó jẹ́ kí á rí ibáṣepọ̀ tí ó wà lǎàárín Èṣù àti àwọn Òrìṣà yòókù ní ilẹ̀ Yorùbá gégé bí alátilẹ̀yín fún àwọn tí wọn bá ẹ̀ṣe tí àwọn Òrìṣà nípa ẹ̀ṣe ẹ̀tùtù àti ẹ̀bọ̀ tí ó péye. Èṣù ni ó máa n jẹ́ kí àwọn ẹ̀niyàn ó tẹ̀lé ohun tí Ifá bá sọ pé kí wọn ó ẹ̀ṣe. Èṣù sì tún ni ó gbọ̀ èdè Ifá àti èdè ẹ̀ni tí ó wà dífá. Nítorí náà ó máa n ẹ̀gbẹ̀ lẹ̀yìn àwọn tí wọn bá gbọ̀ ikilò ẹ̀bọ̀)

Àrífàyo wa nínú àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yíí fi ipò tí Èṣù wà sí Ifá hàn àti bí ọ̀n àti Ifá ti ẹ̀ṣe n ẹ̀ṣe pọ̀. Bí a bá wo ẹ̀ṣe onímọ̀ yíí dáadàa, a ó rí i pé, ó ta wá lólóbó pé kò sí ibòmíràn tí a lè wá ọ̀rọ̀ nípa Èṣù àti ewì rẹ̀ sí ju inú odù Ifá lọ. Ẹ̀yí sì ẹ̀ṣe déedéé pẹ̀lú orin tí àwọn Elẹ̀ṣù máa n kọ̀ pé:

Lílẹ̀: Taa lọ̀rẹ̀ Ifá?

Ègbè: Èṣù o !

Èṣù Ọ̀dàrà

Lọ̀rẹ̀ Ifá o

Èṣù o !

Lílẹ̀: Taa lọ̀rẹ̀ Ifá?

Ègbè: Èṣù o !
Èṣù Ọ̀dàrà
Lọ̀rẹ̀ Ifá o
Èṣù o !

10

(Àsomọ 03, orin XV, ilà 1-10)

Èwẹ̀, àwọn olùsìn Èṣù gbà pé agbà Ọ̀rìṣà ni, kò sì sí Ọ̀rìṣà tí kò bá tan. Ó lágbára tó bẹ̀ẹ̀ gẹ̀ tí ó fi jẹ̀ pé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ oore tí àwọn olùsìn rẹ̀ bá ń fẹ̀ ní ó máa ń ṣe fún wọn. Èyí ní ó sì jẹ̀ kí wọn ó máa sọ àwọn ọ̀mọ̀ wọn ní orúkọ ajẹmésù bí i; Èṣùbíyí, Èṣùrónbí, Èṣùtósìn, Èṣùgbàyílà, Èṣùbámijókókó àti bẹ̀ẹ̀ bẹ̀ẹ̀ lẹ̀. Ọ̀gúnbòwálẹ̀ (1980:7) kìn èrò àwọn Elẹ̀ṣù yí lẹ̀yìn nígbà tí ó sọ pé:

Bí a bá ní kí á tò ó ní ńsẹ̀-n-tẹ̀lẹ̀, Èṣù ni igbákejì Èdùmarè. Èṣù ni ọ̀ba àjípẹ̀. Ọ̀un kan náà ni à ń pẹ̀ ní Èlẹ̀gbára. Kí á tó bọ̀ Ifá, kí á tó bọ̀ Sàngó, a gbòdò júbà Èlẹ̀gbára. Kí á tó bọ̀ Yemoja, kí á tó bọ̀ Ìbejì, a gbòdò ta epo sílẹ̀ fún Èṣù.

Àkíyèsí tí a ṣe nínú àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yí ní pé igbàgbọ̀ àwọn Elẹ̀ṣù nípa agbára rẹ̀ rinlẹ̀ gan-an tó fi jẹ̀ pé wọn tilẹ̀ kà á kún igbákejì Olódùmarè. Bí a bá sì wo èrò Ọ̀gúnbòwálẹ̀ yí, a ó rí i pé, ó bá tí àwọn èyà Fon/Ewe ní ilẹ̀ Idàòmì ní orílẹ̀ èdè Benin Republic mu.

Asar (2012) náà ṣiṣẹ́ lórí Ìbáṣepọ̀ tí ó wà láàárín Èṣù àti àṣẹ. Ó ṣàlàyé pé àṣẹ tùmọ̀ sí ọ̀rọ̀ tí ó lágbára. Ó jẹ̀ kí ó di mímọ̀ pé àṣẹ ni agbára tí Olódùmarè fún Èṣù tí ó fi ń ṣe ohun tí ó bá fẹ̀ yálà rere tàbí ibi. Ọ̀un náà sì ní ó fi máa ń gbé ẹ̀bọ̀ dọrun. Onímọ̀ yí ṣe àfikún rẹ̀ pé Èṣù jẹ̀ ìránṣẹ̀ Olódùmarè tí ó sì fi àṣẹ rẹ̀ lẹ̀ e lówọ̀ gẹ́gẹ̀ bí àmì agbára rẹ̀ bí ìgbà tí ọ̀ba ilú bá rán ọ̀kan lára àwọn ẹ̀mẹ̀wà rẹ̀ níṣẹ̀ pẹ̀lú ọ̀pá àṣẹ rẹ̀. Ó ní gẹ́gẹ̀ bí a ti mò pé ọ̀ba dà bí ìránṣẹ̀ Olódùmarè sí àwọn ènìyàn rẹ̀ ọ̀un náà gbòdò ní Ìbáṣepọ̀ pẹ̀lú Èṣù tí ó jẹ̀ ìránṣẹ̀ Olódùmarè sí gbogbo ayé lápapọ̀. Asar (2012:9) sọ pé:

This association of Èṣù being the “messenger” is important for the aspect of àṣẹ which deals with “speech”. Èṣù is the keeper of the àṣẹ authority scepter. Èṣù is associated with a “messenger” because of the close association with word ṣẹ “message” in Egypt, in Yorùbá ṣẹ “do”.

(Fífi ojú wo Èṣù bí “ìránṣẹ̀” ṣe pàtàkì sí àṣẹ tí ó ní í ṣe pẹ̀lú afọ̀. Èṣù ni aláṣẹ àṣẹ. Èṣù ní àsomọ̀ pẹ̀lú ìránṣẹ̀ nítorí Ìbáṣepọ̀ tó ní pẹ̀lú ọ̀rọ̀ “ṣẹ” tí ó tùmọ̀ sí “iṣẹ̀” (message) ní èdè Egypt, ní ọ̀dọ̀ àwọn Yorùbá “ṣẹ” tùmọ̀ sí “ṣe” (do).

Àyọ̀lò ọ̀kẹ̀ yí jẹ̀ kí ó di mímọ̀ pé àṣẹ tí ó wà ní ikáwọ̀ Èṣù yí náà ní ó sọ ọ̀ di olú láàárín àwọn Ọ̀rìṣà yòókù. Àṣẹ tí Èṣù ní yí náà ní ó mú kí ó jẹ̀ máyámí Ọ̀rúnmìlà. Asar (2012:12) ṣàlàyé síwájú sí i pé:

Èṣù represents a moral power -the power to save and kill; the knowledge of good and evil, the efficacy of medicine and poison, the usefulness and destructive potential of fire, water or atomic energy- and this is why Èṣù is associated with good and bad qualities and deemed “a trickster”. One’s ignorance of how to handle power can blind one to reality and ultimately cause conflict in one’s life. All of these attributes are represented by the -s- root and power of àṣẹ.

(Èşù dúró gégé bí agbára tó jẹ mọ iwà ọmọlúàbí -agbára láti gba ni àti láti pa; imọ nípa rere àti ibi, èjẹ ọògùn àti iwo, agbára tó wúlò àti agbára bàsẹjẹ tí ó lè fi ba iná, omi tàbí agbára miiran jẹ. Ìdí nìyí tí a fi so àbùdá síşẹ búrukú síşẹ rere 'alárèékérékè'mọ Èşù. Àimọ bí wọn şe n lo agbára lè jẹ kí ènìyàn má mọ ohun tó tọ, èyí sì lè şe okùnfà là ásìgbò sáyé ẹnì. Àwọn àbùdá wònyí n sojú ipilẹşẹ agbára àşẹ.

Fálolá (2013) náà şişẹ lórí Èşù. Ojú tí onímọ yíí fi wo Èşù kò fi bẹẹ yàtò sí ti àwọn onímọ isáájú tí a ti menubà. Àkíyèsí tí a şe ni pé ó şe àfihàn Èşù gégé bí Òrìşà tí ó kárí ayé. Nínú àlàyé ọrọ rẹ, ó wo Èşù gégé bí Òrìşà A-jà-má-mọ-àlà tí ó sì lágbara A-şẹ-má-bi. Bákan náà, ó tún jẹ Òrìşà tí ó ní ibátan pèlú gbogbo àwọn Òrìşà yòókù. Èyí ló jẹ kí ó jẹ gbajúgbajà Òrìşà ní orílẹ̀ àgbáyé. Fálolá (2013) tún so àsoyàn nínú àlàyé rẹ pé Èşù ni agbódegba láàárín Olódùmarè àti àwọn ọmọ adárhunrun. Oun sì ni ó máa n jẹ kí ifẹ inú ẹnì ó se. Onímọ yíí şe àfikún rẹ pé Èşù ni asóbodè tí ó máa n so ẹnu iloro tó kángun sí ayé àti ọrun nítorí rẹ ni ó şe múlẹ̀ rẹ sí oríta méta tí n dàamú onilé àti àlejò. Fálolá (2013) tún so pé a lè wo Èşù gégé bí Òrìşà A-lá-rèké-n-dá tí ó ní oríşíríşíí ọgbón ẹwẹ̀ tí ó lè fi mú ọmọ ènìyàn şíwàhù tí yòò sì kọ wọn lẹkọ. Ó şàlàyé pé 'àşẹ' ni agbára tí Olódùmarè fún Èşù tí ó fi n darí ohun gbogbo tí ó bá fẹ. Onímọ yíí wá fídí rẹ múlẹ̀ pé àpẹjúwe Èşù fara pé bí ayé şe rí gélẹ. Ó so pé, "Èşù represents the balance of nature. Day and night, white and black, construction and deconstruction. Èşù is an old man and a child. Absolute balance of nature (Fálolá 2013 :10) ". (Èşù dúró gégé bí ọşùnwòn dọgbandọgba bí ayé şe rí. Ọjọ àti ọru, funfun àti dúdú, ihunpọ àti ifọsíwẹwẹ. Arúgbó ni Èşù, ọmọdé sì ni pèlú. Àbùdá ọşùnwòn báyé şe rí gan-an).

Işẹ Onyibor àti Eégúnlúsi (2019) dá lórí èrò àti igbàgbọ̀ ẹyà Igbo àti Yorùbá nípa Ire ati Ibi. Àkíyèsí àwọn onímọ yíí fi hàn pé èrò àti igbàgbọ̀ àwọn ẹyà méjèjì yíí jọra lórí ohun tí ó máa n şe okùnfà ibi. Wọn wá şàlàyé pé lára àwọn ohun tí Yorùbá gbàgbọ̀ pé ó máa n şe okùnfà ibi ni; ipín, işẹ ọwọ̀ Èşù Elégbára, işẹ ọwọ̀ Ọlórùn àti işẹ ọwọ̀ àwọn Àjẹ. Bí a bá wo èrò àwọn onímọ yíí nípa pé lára ọ̀nà tí 'ibi' máa n gbà şelẹ̀ sí ẹ̀dà ni işẹ ọwọ̀ Ọlórùn, a ó rí i pé èyí tako èrò àwọn ẹlẹ̀sìn Ọmọléyìn-Jésù tí wọn gbàgbọ̀ pé Ọlórùn kì í şe 'ibi', tí wọn sì máa n fi hàn nínú ipèdè wọn pé "rere ni Olúwa, Ọlórùn ọ şebi, rere ló n şe". Bí a bá sì wo èrò àwọn ẹlẹ̀sìn Ìsílààmù náà, wọn gbà pé ohun gbogbo láti ọwọ̀ Ọlórùn ni ó ti wá. Àwọn onímọ yíí fi èrò Onyibor àti Eégúnlúsi (2019) şàlàyé síwájú sí i pé, "Èşù is seen as a powerful deity with whom different types of evil can be associated (Onyibor àti Eégúnlúsi 2019: 2)". (Èşù ni a rí gégé bí alágbara Òrìşà tí oríşíríşíí ẹyà ibi so mọ). Bí a bá wo èrò àwọn onímọ yíí, a ó rí i pé èrò àwọn onímọ yíí "rólé apá kan dakan sí". Ìdí ni pé şebi-şere ni Èşù gégé bí àwọn onímọ tí a ti menubà tẹlẹ̀ ti şe so, bí o tilẹ̀ jẹ pé àwọn onímọ yíí gbà pé gbogbo àwọn Òrìşà náà ló lágbara láti şe ibi fún ọmọ ènìyàn.

Ohun tí à rí fàyo nínú işẹ wọn ni pé ibi àti ire jẹ kòşéémáníí fún àwùjọ àti wí pé ibi àti ire kì í déédéé wá bí kò şe nípasẹ̀ ipín, işẹ ọwọ̀ Ọlórùn, Èşù, Àjẹ àti àwọn ẹmí àirí yòókù. Àwọn onímọ yíí şe àlàyé síwájú sí i pé gbogbo ibi tí ó n şelẹ̀ sí ẹ̀dà láti ọwọ̀ Èşù ni ó ti wá. Àwa kò sì fi gbogbo ara gba èyí gbọ. Ohun tí a tún şàlàyé nínú işẹ wọn ni pé wọn gbà Èşù gégé bí agbódegba láàárín Olódùmarè àti àwọn Òrìşà yòókù. Gbogbo ibi tí wọn bá sì fẹ şe dandan ni kí wọn ó fi ti Èşù şe. Ohun tí ó jẹ wa lógún nínú işẹ yíí ni wí pé àwọn àbùdá Èşù tí àwọn onímọ yíí şàlàyé şe irànlọwọ̀ fún işẹ wa púpọ.

Igboin (2019) pín Èşù àti Olódùmarè sí mērin nínú işẹ rẹ. Ipínsísòrí rẹ yíí gbára lẹ èrò àti igbàgbọ̀ àwùjọ nípa Èşù àti Olódùmarè. Ipín kìn-in-ní ló pé ní Èşù àti Olódùmarè ní ti ilàná ẹ̀sìn ibílẹ̀ Yorùbá. Ipín kejì ni Èşù àti Olódùmarè ní ti ilàná àwọn Yorùbá tí wọn jẹ ẹlẹ̀sìn Ọmọléyìn-Jésù. Ipín kẹta ni ó pé ni Èşù àti Olódùmarè ní ti ilàná àwọn ọmọ Yorùbá tí wọn jẹ ẹlẹ̀sìn Ìsílààmù, nígbà tí ó pe ipín kẹrin ní Èşù àti Olódùmarè tó jemọ imọ èrò-ijínlẹ. Igboin (2019) tún şàlàyé pé Èşù àti Olódùmarè Yorùbá kì í şe alátakò ara wọn nítorí

pé iṣẹ ọwọ Olódùmarè ni Èṣù. Ó sì tún jẹ ọkan pàtàkì lára àwọn òjìṣẹ Olódùmarè. Igboin (2019:224) sọ pé:

The traditional Olódùmarè, being a good Being could not have entrusted so much to the traditional Èṣù if he was as bad as people believed he was. The fact remains that the traditional Olódùmarè is seen as a good and perfect Being who cannot create evil. Since he created Èṣù, thus, the divinity cannot be evil.

(Olódùmarè dára ju kí ó fi ọkàn tán Èṣù lọ tó bá jẹ pé Èṣù jẹ Òrìṣà burúkú gégé bí èrò àti ìgbàgbọ àwọn kan. Ohun tó wà nìbẹ̀ ni pé, Olódùmarè dára, Ó sì pé ju kí Ó wá ṣẹ́dà ibi lọ. Níwọn ìgbà tí ó jẹ pé Òun náà ló dá Èṣù, nítorí náà, Èṣù kò lè jẹ Òrìṣà búrurú.)

Èrò òkè yìí fi hàn pé Èṣù ibilẹ̀ Yorùbá yàtò sí Èṣù ti àwọn Ọmọlẹ̀yìn-Jésù àti àwọn ẹlẹ̀sìn Ìsílààmù tókasi gégé bí ọ́tá Olódùmarè nínú iwé wọn. Ohun tí à rí fàṣọ̀ nínú àwíjare Igboin (2019) jẹ́ kí a mọ́ pé àbùdá aṣebukúru tí Sàtánì àti Sheitan ti àwọn ẹlẹ̀sìn Ọmọlẹ̀yìn-Jésù àti Ìsílààmù ní, ló jẹ́ kí wọn ó pé è ní ọ́tá Ọlórùn. Ohun tí ó jẹ́ wá lógún nínú iṣẹ́ yìí ni wí pé àwọn àbùdá Èṣù tí àwọn onímọ̀ yìí yóò wúlò púpọ̀ fún iṣẹ́ wá.

Àkíyèsí fi hàn pé ọ̀pọ̀ àwọn onímọ̀ ni wọn ti ṣiṣẹ́ lórí Èṣù, ṣùgbọ́n bí àwọn onímọ̀ yìí ti pọ̀ tó, a kò tìlẹ̀ rí iṣẹ́ nípa àgbékalẹ̀ àti àkóónú ewì ajemésù. Nítorí náà, àgbékalẹ̀ àti àkóónú ewì ajemésù tí iṣẹ́ yìí dá lẹ́ ṣe àfikún ìmọ̀ nípa ewì ajemésù àti lítírésọ̀ alohùn ajemórìṣà lápapọ̀.

Àbájáde iṣẹ́ Saadu (20021) lórí àgbékalẹ̀ àti àkóónú ewì ajemésù fi idí rẹ̀ múlẹ̀ pé ìgbàgbọ̀ àwọn ènìyàn àwùjọ̀ rọ̀ mọ́ agbára ṣebi-ṣere tí Adédàá fi fún Èṣù Ọ̀dàrà. Idí sì nìyí tí gbogbo àwọn Irúnmọ̀lẹ̀ àti àwọn ọ̀mọ̀ ènìyàn fi máa ń wá fún un, tí wọn sì máa ń fi tirẹ̀ ṣe kí ó má baà dà wọn lẹ̀bẹ̀ tó dùn nù. Iṣẹ́ iwádìí rẹ̀ tún ṣàlàyé ipa pàtàkì tí ewì ajemésù kó nínú imúgbòrò bá àwùjọ̀. Ohún kan pàtàkì tí onímọ̀ yìí ṣe àkíyèsí nìbẹ̀ yìí ni pé Èṣù àti Ọ̀rúnmìlà jẹ́ ọ̀rẹ̀ ìmúlẹ̀. Èyí náà sì ló dífá fún gbogbo àwọn babaláwo tí wọn fi jẹ́ agbàterù Èṣù. Gégé bí a ti ṣe mọ́ pé ọ̀rọ̀ tí ó bá ń dun onísẹ̀gùn ní dun Ọ̀sanyìn, ọ̀rọ̀ tí ó ń dun Ifá ní ń dun babaláwo. Gbogbo ohun tó bá ní í ṣe pẹ̀lú Èṣù, kò sí ibi méjì tí a lè wá a sí tayọ̀ ọ̀dọ̀ àwọn abọ̀rẹ̀ Èṣù àti ọ̀dọ̀ àwọn babaláwo.

Àfihàn Agbára Èṣù Nínú Ewì Ajemésù

Èrò àti ìgbàgbọ̀ Yorùbá ni pé kò sí Òrìṣà ilẹ̀ Yorùbá kan tí kò ní agbára àdámọ̀ ọ̀tọ̀ọ̀tọ̀. Agbára àdámọ̀ yìí ni àwọn olùsìn wọn fi gbà wọn ní ibo, aláfẹ̀yintì, agbẹ̀bọ̀dọ̀run tàbí alágbàrà láàrin wọn àti Olódùmarè. Bí àpẹ̀rẹ̀, Sàngó ni Adédàá fún ní agbára àdámọ̀ iná àti àrà. Ọ̀jọ̀ àti afẹ́fẹ́ ni ti Ọ̀ya. Omi ni agbára àdámọ̀ tí Olódùmarè fún Ọ̀ṣun. Bí àwọn Òrìṣà yìí ti ṣe ní agbára láti ṣe ire bẹ̀ẹ̀ náà ni wọn ṣe ní agbára láti ṣe ibi. Ṣùgbọ́n ó dàbí ẹ̀ni pé ọ̀pọ̀ àwọn ènìyàn gbà pé Èṣù nìkan ni Adédàá fún ní agbára ṣebi-ṣere. Ìgbàgbọ̀ àwọn olùsìn Èṣù ni wí pé Òrìṣà alágbàrà ni. Ó sì lè ṣe ohunkóhun tí wọn bá fẹ́ fún wọn. Bí àwọn babaláwo ṣe ní ìgbékẹ̀lẹ̀ nínú agbára Ifá tó, bẹ̀ẹ̀ náà ni wọn tún ni ìgbàgbọ̀ nínú agbára Èṣù. Bí àwọn Mọ̀gbà náà ti ṣe ní ìgbékẹ̀lẹ̀ nínú agbára Sàngó bẹ̀ẹ̀, náà ni wọn tún ń fi ti Èṣù ṣe nítorí agbára rẹ̀. Bí ó tilẹ̀ jẹ́ pé àwọn onísẹ̀gùn ní ìgbékẹ̀lẹ̀ nínú agbára Ọ̀sanyìn, síbẹ̀ àwọn náà nígbàgbọ̀ nínú agbára Èṣù. Èyí tùmọ̀ sí pé kò sí Òrìṣà tí kò gba Èṣù ní alágbàrà. Agbára tí Èṣù ní yìí ló fún àwọn olùsìn rẹ̀ ní ìgbékẹ̀lẹ̀ nínú rẹ̀. Wọn gbàgbọ̀ pé Èṣù lágbàrà láti sọ àgàn di ọ̀lómọ̀. Idí nìyí tí àwọn obìnrin tí kò bá rí ọ̀mọ̀ bí ṣe máa ń rawọ̀rasẹ̀ sí Èṣù fún ọ̀mọ̀ lásìkò ọ̀dún Èṣù. Bí wọn bá sì bímọ̀ ọ̀hún tán wọn a sì sọ ọ̀mọ̀ náà ní orúkọ̀ ajemésù. Bí àpẹ̀rẹ̀, wọn lè sọ irú ọ̀mọ̀ bẹ̀ẹ̀ ní Èṣùṣẹ̀yí, Èṣùbiyi tàbí

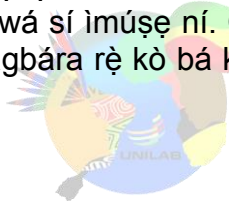
Èsùgbèmí. Èyí sì máa ń fara hàn nínú ewì Èsù. Bí a bá fi ojú àbùdá oníbejì wò ó, a ó rí i pé ojú méjì náà ni a lè fi wo àfihàn agbára Èsù. A rí ibi tí Èsù ti ẹ rere àti ibi. Bí àpẹẹẹ, Elésù kan fi Èsù hàn gégé bí Òrìṣà tó lágbára tí ó sì lè sọ àgàn di ọlọmọ nínú ipohùn rẹ báyií pé:

Barákéré
Baba ọlọmọyọyọ
Àgàn tí ọ rí bí
Barákéré ni ọ dáhùn sí i
Ọpẹ àwa èsín la mú wá
Èsùṣẹyí Irúnmọlẹ gbẹbẹ mi

Ohun tí àyọlò ewì Èsù òkè yí fi hàn ni pé Èsù jẹ Òrìṣà alágbára tí ó sì lè sọ àgàn tí kò rí ọmọ bí di ọlọmọ. Ilà kinní sí ilà kejì fi Èsù hàn gégé bí bàbá ọlọmọ-yọyọ tí àwọn olùsìn rẹ máa ń rawọ èbẹ sí fún ọmọ. Ilà kẹta sí ilà kẹrin nínú àyọlò yí sọ ọ ní pátó pé àyàfi àgàn tí kò bá fi ti Èsù ẹ ni ó lè sọ pé òun kò rí ọmọ bí. Èyí tùmọ sí pé nínú agbára tí Olódùmarè fi kẹ Èsù ni kí ó sọ àgàn di ọlọmọ. Akéwì yí wá jẹrí sí agbára Èsù pé ọmọ tí àwọn tọrọ lódò Èsù ní ọdún tí ó kojá ni àwọn gbé wá sí ọdò Èsù ní ọdún yí. Nígbà tí ó sọ pé “ọpẹ àwa èsín la mú wá, “Èsùṣẹyí irúnmọlẹ gbẹbẹ mi” ní ilà karùn-ún sí ilà kẹfà. Igbàgbọ àwọn olùsìn Èsù nípa agbára rẹ yí gbára lé igbàgbọ àwùjọ tí ó ẹ àfi hàn gbogbo ibo àti ijọsin gégé bí ọnà láti bá Olódùmarè sọrọ àti láti bèèrè fún ohun tí wọn bá ń fẹ lódò Olódùmarè. Igbàgbọ àwùjọ yí náà ni àwọn apẹsù ni lẹkàn nígbà tí wọn bá ń tipasẹ Èsù wá ojú rere Olódùmarè.

Èwẹ, ọpọ itàn-iwáṣẹ láti inú ẹẹ Ifá ló fi hàn wá pé Èsù ọdàrà máa ń lo agbára rẹ láti fi ran Ọrúnmilà lówọ kí èrò rẹ ó wá sí ìmúṣẹ ní. Ọpọ igbà sì ni Ọrúnmilà náà máa ń tọ Èsù ọdàrà lẹ fún Iránlówọ nígbà tí agbára rẹ kò bá ka nhakan tí ó fẹ ẹ. Bí àpẹẹẹ, Odù Ifá *Òtúrúpòn Méjì* tí ó lẹ báyií pé:

Òtúrúpòn jẹbọ ó fín
Òtúrúpòn jẹbọ ó dà
A díá fún Ọrúnmilà
Ifá ń fi omijé ẹ iráhùn ire gbogbo
Ọrúnmilà kò rí oókan àáyóná
Ifá kò ní eéjì àdìbò
Ọrúnmilà kò ní ẹẹta itení
Ifá ń wá ire owó
Ọrúnmilà ń wá ire aya
Ó ń wá ire gbogbo
Wọn kí ó káakí mọlẹ
Ẹbọ ni wọn ní kí ó ẹ
Wọn ní kí ó rúbọ fún Èsù Ọdàrà
Wọn ní Èsù Ọdàrà ni yóò gbé e pọn débi ire rẹ gbé wá
Ọrúnmilà rúbọ fÈsù...
Ijó ní í jó
Ayọ ní í yọ
Ó yanu kótó orin awo ló kó sí i lẹnu
Ẹṣẹ tí ó nà
Ijó fà á
Ó ní:
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadaa
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadaa
Ó bá pọn mí sówó kí ọ pọn mí sọrọ

Èsù Ọdàrà pọn mí dáadaa

A ó rí i pé olùrànlọwọ ni Èsù jẹ sí Ọrúnmìlà nìbí. Itàn inú ẹsẹ Ifá yíi sọ bí Èsù Ọdàrà ti ẹ pọn Ọrúnmìlà dé ibi tí ire rẹ wà. Itàn inú àyọlò Ifá òkè yíi jẹ kí ó yé wa pé, ojú ire gbogbo ló n pọn Ọrúnmìlà nígbà iwáṣẹ. Nígbà tí àwọn babaláwo rẹ sì dá Ifá fún un, Ọtúrúpọn méjì ni odú Ifá ti ó yọ sí i lójú ọpọn Ifá. Wọn ní kí ó rúbọ fún Èsù Ọdàrà pé Èsù ni yóò gbé e dé ibi tí ire rẹ wà. Ọrúnmìlà rúbọ fún Èsù, Èsù sì pọn Ọrúnmìlà débi tí owó wà. Ọrúnmìlà bá fi orin Ifá bonu báyií pé:

Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,
Ò bá pọn mí sówó,
Kí o má pọn mí síyà,
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa.

Bí Ọrúnmìlà ti ẹ n kọrin yíi bẹẹ ni Èsù Ọdàrà kò sọ ọ kalẹ. Èsù tún pọn Ọrúnmìlà débi tí ire aya wà, Ọrúnmìlà fi orin Ifá bonu. Èsù Ọdàrà kò tún sọ Ọrúnmìlà kalẹ. Èsù Ọdàrà tún pọn Ọrúnmìlà dé ibi tí ire ọmọ wà, Ọrúnmìlà tún fi orin Ifá bonu. Ó tún ní:

Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,
Ò bá pọn mí sówó,
Kí o má pọn mí síyà,
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,

Èsù Ọdàrà tún pọn Ọrúnmìlà débi tí ire ọmọ wà. Kò tún sọ Ọrúnmìlà kalẹ. Ọrúnmìlà tún fi orin bonu. Èsù Ọdàrà kò tún dá Ọrúnmìlà lóhùn. Èsù tún pọn ọn dé ibi tí ire gbogbo wà, kò tún sọ ọ kalẹ. Ọrúnmìlà tún fi orin Ifá bonu, ó tún ní:

Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,
Ò bá pọn mí sówó,
Kí o má pọn mí síyà,
Èsù Ọdàrà pọn mí dáadáa,

Èsù tún kò kò sọ Ọrúnmìlà kalẹ. Nígbà tí Èsù pọn Ọrúnmìlà dé ibi tí sùúrù wa ni ó tó sọ ọ kalẹ. Ni Ọrúnmìlà bá banújẹ. Ó sọ pé ẹbí “Èsù tí wọn pé yóò gbé òun dé ibi tí ire òun wà náà kọ ni ó ti gbé òun kojá gbogbo ire tí òun n fẹ yíi? Bẹẹ, òun sì tọjú Èsù dáadáa”. Ọrúnmìlà rò pé ẹ kí i ẹ pé iyà ni Èsù fẹ fi jẹ òun báyií. Èsù Ọdàrà bá lọ bá owó nìbí tí ó wà, ó sì sọ fún owó pé kí ó máa lọ síbì tí sùúrù wà. Ó tún lọ bá aya, ó sọ pé ibi tí ó wà yíi kí i ẹ ààyè rẹ pé kí ó máa lọ sí ibi tí sùúrù wà. Ó tún lọ bá ọmọ ó ní kí òun náà ó máa lọ sí ibi tí sùúrù wà. Ó tún kúrò nìbẹ, ó tún lọ bá ire gbogbo. Ó ní kí òun náà ó máa lọ sí ibi tí sùúrù wà. Ní Ọrúnmìlà bá n jó ni ó bá n yò, ni ó bá di oníre gbogbo.

Bí a bá wo itàn ajẹmẹsù òkè yíi, a ó rí i pé, oore nílá gbàa ní Èsù Ọdàrà ẹ fún Ọrúnmìlà nìbí. Èsù dúró gégé bí ọrẹ ọtítọ fún Ọrúnmìlà nìbí. Àkíyèsí tí a ẹ ni pé, Ọrúnmìlà kò mò pé oore ni Èsù fẹ ẹ fún òun. Nítorí pé Èsù gbé e kojá àwọn ire gbogbo tí ó ní lókàn, tí ó sì wá sọ ọ kalẹ sí ilé sùúrù. Gbogbo ire tí o tí gbé e kojá wá padà bá a láidààmú rára. Bí a bá wo àwùjọ wa, ọpọ ènìyàn ni irú iṣẹlẹ yíi máa n ṣẹlẹ sí, tí ó jẹ pé wọn lè má kọkọ mò pé ire ni gbogbo ohun tí àwọn n ẹ, tí wọn yóò sì lérò pé ibi ni, sùgbọ́n tí wọn yóò padà rí i pé ire ni nígbẹyìn. Èyí sì ẹ déédéé pèlù èrò imọ-ìjìnlẹ èrò Yorùbá tí ó sọ pé “bí oore bá fojú jọ ibi, ẹdà yóò máa bínú”. Èkọ nílá tí ewì ajẹmẹsù yíi n kọ àwùjọ ni pé kí a máa ní sùúrù nítorí pé sùúrù ni baba iwà, iwà sì ni baba àwùre. Èni tí yóò bá sì là, tí yóò lu láyé, ó gbọdọ di sùúrù mó ẹrù rẹ nítorí pé ilé sùúrù ni owó, ọmọ, aya àti ire gbogbo n gbé.

Ṣùgbọ̀n ó ṣeni láàánú pé àwọn èniyàn kò fẹ́ ní sùúrù mọ́ ní ayé òde òní. Aré owó ni gbogbo wọn n sá. Ídíríyí tí ikú ọ̀dọ́ àti iwà burúkú bí i; ká gbómọ́ ẹ̀sẹ̀, iwà igbésùn mọ́mí, ká jínigbé-bèèrè-fún-owó àti iwà ọ̀daràn lóríṣíríṣí fi kún àwùjọ́ wá. Nítorí náà, ọ̀nà kan pàtàkì láti pàwọ́wá sí àwùjọ́ ni irúfẹ́ ewì ajẹmẹṣù yìí jẹ́.

A tún ẹ́ àkíyèsí àpẹẹrẹ́ àfihàn agbára Èṣù mǐràn nínú ewì ìsàlẹ́ yìí tí ó fi Èṣù hàn gégé bí Òrìṣà alágbára tí ẹnìkankan kò lè ẹ́ ohunkóhun láifí tiẹ́ ẹ́. Apẹṣù kan sọ pé:

Èṣù n ẹ́ ọ
O ní ò n bỌṣun
Láàlú n ẹ́ ọ
O ní ò n bỌòṣà
O ò bá à bỌòṣà
Kí o bọ Ọbàtálá
Ó di bó o bá tọ́pọ́ sí Ẹlẹgbára
Kó tó jú ọ ọ ẹ́
Ológún ẹ́rú rúbọ́ kÈṣù má ẹ́ é
Àbòntórí ọlọgbọ́n iwọ́fà

Nínú àyọlò òkè yìí, akéwì fi agbára Èṣù hàn gégé bí àgbà Òrìṣà tí ó sì ní agbára débi wí pé kò sí ohun tí èniyàn lè ẹ́ láifí tiẹ́ ẹ́ tí nhàkan ọ̀hún yóò júṣe. Ídíríyí tí akéwì fi tọ́ka sí i ní ìlà kìn-in-ní sí ìlà keje pé ẹnì tí Èṣù bá n ẹ́ kò sí Òrìṣà tí ó lè bọ́ tí ọ̀rọ́ rẹ́ yóò fi lójúútú àyàfí tí ó bá tapo lẹ́ Ẹlẹgbára lórí kí ọ̀rọ́ irúfẹ́ ẹnì bẹ́ẹ́ ó tó ní ojúútú. Bí a bá wo igbàgbọ́ àwọn olùsìn Èṣù nínú àyọlò òkè yìí a ó rí i pé ó ẹ́ déédéé pẹ̀lú ojú àmúwayé Yorùbá tí ó máa n hàn nínú ọ̀rọ́ wọn pé “ẹnì tí ó mọ́ ojúso okùn ni yóò mọ́ àtítú u”.

Yorùbá gbàgbọ́ pé Èṣù ní agbára oró. Èyí tùmọ́ sí pé Èṣù lè dá èniyàn lóró. Dídá lóró níbí yìí kí í ẹ́ nípa ikú nìkan, ó lè ba iṣẹ́ èniyàn jẹ́, tí yóò sì dà ìkorò sí adùn ayé èniyàn. Ó sì tún lè dá ijà sílẹ́ láàárín ọ̀rẹ́ méjì. A rí àpẹẹrẹ́ àfihàn irú agbára yìí nínú àyọlò ewì Èṣù ìsàlẹ́ yìí. Akéwì Èṣù fi hàn gégé bí Òrìṣà alágbára tí àwọn èniyàn máa n bèrù nítorí pé ó ní agbára dàrú-dàpọ́. Ó lè dá ijà sílẹ́ láàrin àwọn ọ̀rẹ́ ìmùlẹ́ méjì. Ó sì ní agbára láti tapo sí ijà. Wọn tilẹ́ máa n kọ́rìn kan tí àwọn méjì bá n jà pé:

Lílẹ́: Èṣù tapo sí i
Èṣù tapo sí i
Kí iwọ́ ó lè jà
Kí èmi ó lè wòran
Èṣù tapo sí i
Ègbè: Èṣù tapo sí i
Èṣù tapo sí i
Kí iwọ́ ó lè jà
Kí èmi ó lè wòran
Èṣù tapo sí i

Àyọlò òkè yìí fi Èṣù hàn gégé bí Òrìṣà tó lágbára láti dá ijà sílẹ́ ní ààrin àwọn èniyàn méjì. Igbàgbọ́ Yorùbá ni pé bí èniyàn méjì bá n bá ara wọn jà, Èṣù tapo sí ààrin wọn ni. Gbogbo ibi tí ijà bá ti ṣẹ́lẹ́, wọn gbà pé Èṣù wà níbẹ́ ni. Ídíríyí tí wọn fi máa n sọ pé “ẹ́ má gba Èṣù láàyè” nígbà tí wọn bá rí i pé ààrin àwọn méjì tí ó yẹ́ kí ó gún, kò gún mọ́.

A tún rí ibi tí Èṣù ọ̀dàrà tí tún lo agbára rẹ́ láti ẹ́ Ọ̀rúnmilà ní ibi nígbà mǐràn. Èyí fi agbára ẹ̀búrúkú-ṣerere Èṣù hàn. Bí àpẹẹrẹ́, a rí ibi tí Èṣù tí yá Ọ̀rúnmilà ní ‘orí’ tí Èṣù sì fẹ́ fi ayé sù Ọ̀rúnmilà lẹ́yìn náà. A rí èyí nínú Odù Ifá *Ogbè Ìyónú* (Ogbè lẹ̀tùn-ún Ọ̀gúndá lósi) tí babaláwo Ifátáyọ́ Ọ̀jẹ̀dìran ní ilẹ́ Ọ̀bádòfin, Ọ̀gbómọ́ṣọ́ kí fún wá bá yìí pé:

Bí orí wọn ò bá sunwọn

Orí olórí ni wọn máa ń yá rebi
A díá fún Ọrúnmilà'
Ifá ó rẹ é yá orí Èsù Ọdàrà joyè

...
Ó ní; Èsù Ọdàrà sìn léyìn mi o
Èsù Ọdàrà sìn léyìn mi
Gborígborí kan kì í
Gborí ẹẹmeji
Èsù Ọdàrà sìn léyìn mi

Ìtàn inú ẹsẹ Ifá òkè yìí jẹ kí ó di mímọ bí Ọrúnmilà ti ẹ lẹ yá orí lẹwọ Èsù Ọdàrà. Filà ni wọn ń pè ní 'orí' nígbà iwáṣẹ. Èsù yá Ọrúnmilà ní orí tán. Ni ó bá di pé Ọrúnmilà bèrẹ sí í gbayì káàkiri ayé. Àìní ifẹ Ọrúnmilà dénú ló jẹ kí Èsù ó yarí pé òun fẹ gba orí òun padà. Nígbà tí ó padà wá bá Ọrúnmilà ni Ọrúnmilà bá sọ fún un pé òun kò lè fi orí yìí sílẹ mọ pé kí ó jẹ kí òun ó fi orí orúkọ dípò. Ní Ọrúnmilà bá fún Èsù ní orí 'itú' kan. Léyìn tí ilẹ tún ta sí í diẹ ni Èsù bá tún padà wá pé kí Ọrúnmilà ó bá òun gbé orí òun. Nígbà tí Ọrúnmilà rí i pé Èsù ti fẹ yọ ilẹ ayé lẹmí òun ni ó bá fi orin ọnu pé:

Èsù Ọdàrà sìn léyìn mi o,
Èsù Ọdàrà sìn léyìn mi,
Gborígborí kan kì í gborí lẹẹmeji,
Èsù Ọdàrà sìn léyìn mi.

Ìtàn Ifá yìí jẹ kí ó yé wa pé bí Èsù bá gbé wàhálà rẹ dé, Ọrúnmilà gan-an a máa fẹ bọhùn tí kò ni lẹ ni sùúrù láti mú un mọra mọ.

Èsù gégé bí elénìní Ọrúnmilà ni a tún rí nínú Dòpámú (2000: 119-120) níbi tí Èsù tun ti padé Ọrúnmilà níbi tí ó ti ń lẹ fi ẹjọ ọmọ aráyé sùn Olódùmarè pé wọn kò moore. Èsù tẹlẹ Ọrúnmilà lẹ sí ìkòlẹ ọrun. Ó sì mú nínú àtòrì tí ó kó lẹwọ, ó bèrẹ sí fi na àwọn ọmọ aráyé tó bèẹ gégé tí wọn fi sáre lẹ sí abẹ ààbò Olódùmarè. Olódùmarè bi Ọrúnmilà pé kìn ní ó fà á tí Ọrúnmilà kò fi lẹ dáàbò bo àwọn ẹdà aráyé tí Òun kó sí abẹ ìsọ rẹ, Ọrúnmilà ní Èsù náà ló ń dá gbogbo wàhálà sílẹ fún ọmọ aráyé àti pé ara irú wàhálà náà ni Olódùmarè fojú rí yẹn. Olódùmarè bá pa á láṣẹ pé Ọrúnmilà kò gbòdò mú Èsù wá sódè ọrun mọ sùgbón kí Ọrúnmilà máa mójú tó gbogbo ẹdà aráyé. Bí a ba tẹlẹ èrò yìí, a ó rí i pé Èsù jẹ oníwàhálà ẹdà àti ọtá ọmọ aráyé tí ó jẹ pé nípasẹ àṣẹ Olódùmarè àti Ọrúnmilà nikan ni a ẹ lẹ borí rẹ.

Akéwì kan tún sọ pé:

Bara tí ń jẹ Látọpa
Tàbìrigbón
Tàbìrì gbòhngbón abóníjà wá kùmò
Èsù Láàlú onílé oríta
Mo ẹbà rẹ
A-dúró-ti-oníyán má sì í
A-dúró-talámòlà mọ rà
Ó dúró ti oníjà
Ó ní kólè ba à ga ruru
Onímín ń su mí
Láaróyè ń sù fun
Ẹlẹkuń níí sunkún
Láaróyè ń sẹjẹ

Àyọlò òkè yí fi hàn pé Òrìṣà alágbára ni Èṣù. Ìgbàgbò àwọn olùsìn rẹ sì ni pé Òrìṣà tí ó lè ṣe èyí tí ó wù ú ni. Ídí nìyí tí apohùn rẹ fi sọ pé “A-dúró-ti-oníyàn má sì í”, “A-dúró-talámòlà mò rà”, “Ó dúró ti oníjà”, “Ó ní kó lè ba à ga ruru” látí ilà kẹfà sí ilà kẹṣà-án tùmò sí wíwá ìjà èniyàn. Èyí ṣe déédéé pẹ̀lú èrò ìjìnlẹ̀ Yorùbá nípa pé bí èniyàn bá dúró ọ̀lọ̀jà tí kò ra ọ̀jà, tí kò sì tajà, tẹ̀nu ọ̀lọ̀jà ni irúfẹ̀ ẹ̀ni bẹ̀ẹ̀ fẹ̀ gbọ̀. Irú ìwà yí sì lè dìjà tí yóò dá yánpon-yánrin sílẹ̀. Agbára dàrú-dàpò yí ni apohùn Èṣù tún ní lókàn nínú ewì ìsàlẹ̀ yí nígbà tò sọ pé:

Èni tÈṣù bá ń ṣe kí í mò
 Ó lè máa jí owó olówó
 Kó jí aṣọ aláṣọ
 Kó jí roko olóko
 Kó sì lọ máa mú nhkan tí kò gbìn
 Èṣù ní ń ṣe onítòún

Àyọlò ewì Èṣù òkè yí fi agbára Èṣù hàn gégé bí Òrìṣà tí ó ní agbára láti mú kí èniyàn ó ṣiṣe. Ó sì tún lè mú kí èniyàn ó sì ìwà hù. Àtipé bí a bá rí èniyàn tí ó hu ìwà àìtò láláwùjọ bí i; kí ó máa lọ mú ohun tí kí í ṣe tirẹ̀, tàbí kí ó ṣe ohun tí ó lè jọ bí ẹ̀ni pé wọn dì í ní ojú àwọn èniyàn, ó lè jẹ̀ pé Èṣù ni ó ń ṣe irú ẹ̀ni bẹ̀ẹ̀. Àwọn apohùn Èṣù máa ń lògun agbára Èṣù yí nínú ìpohùn wọn láti fi pé àkíyèsí àwùjọ sí agbára tí Èṣù ní. Ewì ajẹmẹṣù gégé bí èyà lítírẹ̀ṣọ̀ alohùn àwùjọ Yorùbá náà ń lògun ìṣẹ̀lẹ̀ àwùjọ gégé bí ó ti ṣe jẹyọ nínú ewì yí. Gbogbo ìṣẹ̀lẹ̀ inú ewì Èṣù náà kò ṣe àjẹ̀lì sí àwùjọ. Èyí sì ṣe déédéé pẹ̀lú èrò àwọn onímò sosíṣọ̀lọ̀jì lítírẹ̀ṣọ̀ tò sọ pé, ìṣẹ̀lẹ̀ àwùjọ máa ń lapa nínú lítírẹ̀ṣọ̀ irúfẹ̀ àwùjọ bẹ̀ẹ̀. Apẹ̀ṣù ní:

Èṣù kò ni ohun un rà lójà
 Egúngún Ọbagbémilé
 Ó gba tàràrà ọ̀jà lọ
 Èṣù kò tà, bẹ̀ẹ̀ ni kò rà
 Bẹ̀ẹ̀ sì ni kò mú owó lówó
 Aápon ni Ẹ̀lẹgbáá wá lọ
 Èṣù ní í ba ẹ̀nikan ṣoṣo jà
 Tí í fi ọwọ̀ gún gbogbo ilé ní imú

Àyọlò ewì Èṣù òkè yí tọka sí pé Èṣù ní agbára láti dá aáwò sílẹ̀ láàárín ọ̀pọ̀ èniyàn. Ó sì tún lè mú kí èniyàn ó sì ìwà hù. Nínú àyọlò òkè yí a rí Èṣù gégé bí Òrìṣà alágbára tí ó lè fi agbára rẹ̀ jẹ̀ kí èniyàn ó ṣe ohun tí kò ti ọkàn onítòhún wá. Bí a bá wo ilà kìn-ín-ní, ìkẹta, ìkẹrin ati ìkarùn-ún, a ó rí i pé bí èniyàn kan bá lọ sí ọ̀jà bí kò bá ṣe ẹ̀ni tí ó fẹ̀ ra ọ̀jà, yóò sì ṣe ẹ̀ni tí ó fẹ̀ ta ọ̀jà. Ẹ̀yẹgbón Èṣù tí ó lọ sí ọ̀jà nínú ewì òkè yí, kò lọ ra ọ̀jà, bẹ̀ẹ̀ sì ni kò lọ ta ọ̀jà, kò sì sí ẹ̀ni tí ó lè sọ pé kìn ni ó wá ṣe ní ọ̀jà.

Àgbálogbábò

Ohun tí a yẹwò nínú ìṣe yí ni àfihàn agbára Èṣù nínú àṣàyàn ewì ajẹmẹṣù. Àbájáde ìṣe yí fi hàn pé nípasẹ̀ itúpalẹ̀ ewì ajẹmẹṣù, a rí i pé Èṣù jẹ̀ Òrìṣà kan tí àbùdá agbára rẹ̀ ní ipa pàtàkì nínú ìgbé-ayé àwọn èniyàn àwùjọ Yorùbá pàápàá nínú ètò ibára-ẹ̀ni-gbé-pò tò níṣe pẹ̀lú àbùdá tibi-tire tí Olódùmarè dá ayé. Bákan náà, isẹ̀ yí ṣe àfihàn pé ọ̀pọ̀ ìpohùn Yorùbá tí ọ̀rọ̀ nípa Èṣù ti máa ń jẹyọ ni ó máa ń ṣe ìgbéyọ̀síwájú àbùdá agbára ṣebi-ṣere tí Èṣù ọ̀dàrà ni. Isẹ̀ yí ṣe àfikún ìmò tí ó ti wà nílẹ̀ tẹ̀lẹ̀ lórí Èṣù pàapàa lórí àfihàn agbára rẹ̀ nínú ewì ajẹmẹṣù. Isẹ̀ yí jẹ̀ kí ó di mímò pé, inú ẹ̀ṣe Ifá ni ewì ajẹmẹṣù ṣodo sí jù. Nítorí pé ó fẹ̀rẹ̀ máa sí odù-Ifá tí kii sọrọ̀ nípa Èṣù. Nítorí idí èyí, ewì ajẹmẹṣù kò lè

parun. Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé ọ̀pọ̀lọ̀pọ̀ àyípadà ní ó tí bá a, síbẹ̀ àwọn ẹ̀lẹ̀sín ibílẹ̀, pàápàá àwọn babaláwọ̀ kò lè fí ẹ̀sẹ̀ rára nítorí pé Èṣù ní ó máa ń gbé ẹ̀bọ̀ fún gbogbo àwọn Irúnmọ̀lẹ̀ yòókù. Ọ̀un sì ní ó tún mọ̀ ojú àwọn ajogun.

Àkójo pọ̀ orúkọ iwé

- Abimbólá, W. (1968). *Ìjìnlẹ̀ ohùn ẹnu Ifá*. Apá kìníní. Glasgow: Collins.
- Adékúnlé, D. (2002). *Èṣù Oduism The Transcendental Orthodox Religion of Ọ̀duà Race*. Ilé-Ifẹ̀, Ọ̀ṣun State Secretariat.
- Aiyejina, F., (2009). "Èṣù ẹ̀lẹ̀gbára: a source of an alternative theory of African literature and criticism". Retrieved from www.researchGate/google_search.com on 25th January, 2018.
- Ajibádé, G.O., (2009). *Finding female voice: A social-cultural appraisal of Yorùbá Nuptial Poetry*. Germany: Rudiger Koppe Verlag Koln.
- Àlàbá, O., (2004.). "Àṣàrò lórí méjì nínú oríkì láaróyè (Èṣù)". Láàńgbàsà: *Journal of Department of Linguistics and Asian Studies*.
- Alana, O., (2004). "Traditional religion". Nínú (Eds.) Lawal, Nike. S, Sadiku Mathew. N, and Dòpámú, Adé. *Understanding Yorùbá life and culture*. Trenton, NJ: African World Press, o.i. 65-80.
- Anita, P., & Paulus, S., (2016). "Saussurian binary opposition as the narrative structure of Williams' Summer and Smoke". *Journal of Department of English Letters*. Retrieved from www.e-journal.usd.ac.id/google_search.com on 21th October, 2019.
- Anton, G., (1981). *History of binary and other non-decimal numeration*. United states of America: Library of Congress Cataloging in Publication Data. Retrieved from www.book.google_search.com on 23th October, 2019.
- Asar, I., (2012). "Understanding àṣẹ and its relation to Èṣù among the Yorùbá and àṣẹ in ancient Egypt". The mocha-versity *Institution of Philosophy and Research*. Retrieved from www.asarimhotep.com/google_search on April, 4th 2018).
- Barber, K., (1990). "Oríkì: women and the proliferation and merging of Orisha". *Africa: Journal of the International African Institute*, Fol.60, o.i. 313-337.
- Dòpámú, A., (2000). *Èṣù the invisible foe of man. A comparative study of satan in Christianity, Islam and Yorùbá religion*. Ìjẹ̀bú-òde: Shebótímọ̀ Publications.
- Euba, F., (1989). *Archetypes, imprecators, and victims of fate: Origins and development of satire in Black Drama*. New York: Greenwood Press. Retrieved by www.books.google_search.com on 30th January, 2018.
- Fálọ́lá, T., (2013) "Yorùbá god, power and the imaginative frontiers". Nínú Tóyìn Fálọ́lá (ed) *Èṣù: Yorùbá god, power, and the imaginative frontiers*. Carolina: Academic Press. Retrieved from www.books.google_search.com on 25th January, 2018.
- Ìdòwú, E.B., (1962). *Olódùmarè: God in Yorùbá belief*. African: Tree Press, L.I., NY.
- Igboin, B.O., (2019). "Olódùmarè and Èṣù in Yorùbá religious thought". *Yorùbá Studies Review*, Fol.4, Nọmba 1, o.i. 209-232.
- Ilésanmí, T.M., (1988). "Tíṣọ̀rì àbùdá oníbejì fún àgbéyèwò lítírẹ̀ṣọ̀ Ifá". Nínú YORÙBÁ: *Journal of the Yorùbá Studies Association of Nigeria*.
- Lévis-Strauss, C., (1972). *Structure anthropology*. Harmondsworth: Penguin.
- Kristen, H., (2005). "Theology thursdays: Transformations of Èṣù". Retrieved by www.book.google_search.com on 25th January, 2018.
- Ògúnbòwálé, P.O. (1980). *Àwọn Irúnmọ̀lẹ̀ Ilẹ̀ Yorùbá*. Ìbàdàn: Evans Brothers (Nigeria Publishers) Limited.
- Onyibor, M.I., & Eégúnlúsi, T.R., (2019). "A critique of traditional Igbo and Yorùbá moral perspectives of evil". *CSCANADA: Canadian Social Science*. Vol 15, No. 3, o.i. 62-72. Retrieved from www.google_search.com on Friday 19th, April, 2019.

- Ọpéṣolá, S.M., (2001). *Odù: A repository of the secret of Òrisha Tradition*. Ilé-Iṣẹ̀: Kabbalah Centre.
- Pemberton, J., (1976). "The Yorùbá trickster god". Nínú *UCLA James S. Coleman African Studies Center*. Retrieved from [www.google](http://www.google.com) search.com on 17th, May, 2018.
- Peter, M., (1997). *Hail Orisha! A phenomenology of a West Africa Religion in the Mid-Nineteenth Century*. New York: Brill, o.i. 43-44 Retrieved by [www.google](http://www.google.com) search.com on 25th January, 2018.
- Sa'adu, T. (2021). "Àgbékalẹ̀ àti àkóónú ewì ajẹmẹṣù ní ìpínlẹ̀ Ọ̀yọ́ àti Ọ̀ṣun ní Nàìjíríà (Form and content of Èṣù-related poetry in Ọ̀yọ́ and Ọ̀ṣun states of Nigeria, (Doctoral dissertation Obáfẹ́mi Awólówò University, Ilé-Iṣẹ̀.)
- Simpson, G.E., (1994). *Yorùbá religion and medicine in Ìbàdàn*. Ìbàdàn: University Press.

Recebido em: 23/02/2025

Aceito em: 24/06/2025

Para citar este texto (ABNT): SA'ADU, Taofiq. Àfihàn agbára èṣù nínú àsàyàn ewì ajẹmẹṣù. Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras. São Francisco do Conde (BA), vol.5, nº Especial II, p. 179-197, jul./dez.2025.

Para citar este texto (APA): Sa'adu, Taofiq. (jul./dez.2025). Àfihàn agbára èṣù nínú àsàyàn ewì ajẹmẹṣù. Njinga & Sepé: Revista Internacional de Culturas, Línguas Africanas e Brasileiras. São Francisco do Conde (BA), 5 (Especial II): 179-197.